

NOVA NADA.

ZBORNİK ZABAVE I POUKE.

Knjiga I. Svezak I.

IZDAO

VLADIMIR J. TEHARSKI.

U ZAGREBU

TISAK DIONIČKE TISKARE

1897.

114593

114593

Mlada Hrvatska

Vadimo iz „Dela“ (ožujkska sveska ove godine) ovo „U šabačkoj gimnaziji postoji djačka družina „Pouka“. Po njenim pravilima imaju se štampati svi radovi, koji se na sastancima pročitaju, prokritikuju i prime. Takvih radova imaju prilično; s toga su i odlučili, da ih objave. Prva knjiga tih radova pred nama je. Natpis joj je: „Pouka, zbirka radova šabačkih gimnazista, članova družine: „Pouka“. Medju objavljenim radovima ima originala i prijevoda, šest je pjesama, a ostali su radovi u prozi. Medju njima nalazimo „Pisma s puta iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije“, „Običaj davanja u kuću“, „Nekoliko dana od Nikšića do Valjeva“ itd. Svakako imalo bi se štošta prigovoriti ovim početničkim radovima, ali to ostavljamo navlaš. Ako su članovi „Pouke“ zaista zavoljeli knjigu, onda će i oni, produže li samo ozbiljski raditi, uvidjeti mane svoje prvenčadi. Dakle, neka što više čitaju i misle! – „Pouka“ ima 128 str. na osmini, stoji 30 novč.“

Pisac gornjih redaka bistro je zamjetio važnost ovoga pothvata. On je znak rada. „Domovina ne treba naših suza i uzdaha, već naših mišica, našega rada“ rekao je i Protopopov. Srbska je omladina na šabačkoj gimnaziji dobro shvatila ove riječi i eto pruža prvi plod svoga rada. Ako i ima nedostataka u ovim početničkim vježbama, ipak su one znak pokreta, znak volje, a „laudanda est voluntas“.

Kako je u nas? Ima li u nas pokreta, ima li „mlade Hrvatske“, koja će novim silama zamijeniti staru?

Prvi je uvjet svakoj kulturnoj borbi, za koju se odgaja mnoštvo mladeži naše na gimnazijama, realkama, licejima i učiteljskim školama, naobrazba: u njoj je

P. 2693/1952

NOVA NADA.

ZBORNİK ZABAVE I POUKE.

Knjiga I.

U Zagrebu, za listopad 1897.

Svezak I.

Regula vitae.

o stazi trnovoj, kroz jade, boli,
Proprti put svoj nogom mirnom, smjelom,
Pa makar krvlju kvasio je vrelom:
Ta Bol i Jad se samo Nadi moli!

Brod jak je samo buri što odoli,
Tek trulu vali prate splav op'jelom:
Prot buri žića upri silom c'jelom
Bez suza, — posmjeh licem noseć holi.

Rugobi sv'jeta, blatu se ne čudi
Ta on je tebi jednak plaćem, sm'jehom . . .
(Ljepota — laž mu; dobro — uspomene)

Već svemu, što krasotom je bez m'jene
Neokaljano zlobom, krvlju, gr'jehom:
Ljepoti neba, — Onom, što j' vrh ljudi.

M. H—v.

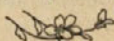

Ptičku.

ak smelo se viješ v' višini,
Oj ptiček legak in vesel,
In kmalu nad rodnom boš mojim
V tihotni vasici tam spel.

Zapevaj mu pesmico tožno,
Pozdrav zapevaj mu moj!
Da ginem po bratskoj zemlji
Zapevaj nad tihoj vasjoj!

Nade.

Za upom up v pozabljenost odplove,
 In bridko govori, da sreče ni.
 Le kratek čas veselje te blaži —
 Za upom up v pozabljenost odplove;
 V slovo pa vsak otožno ti golči:
 „Bodočnost ti milejši krije snove . . .“
 Za upom up v' pozabljenost odplove
 In bridko govori, da sreče ni.

Na strtih upov tožne razvaline
 Nadeje zidam nove upajé.
 Kaj, če vihar ni časjih spet razdré
 V nekdanjih upov tožne razvaline.
 Saj morda mi zaman so nade vsé,
 Ker naglo — kakor sanja — žizen mine.
 Na strtih upov tožne razvaline
 Nadeje zidam nove upajé.

Tujec.

Včeraj rano pa je tujec
 Skoz vasico našo šel;
 Cvetke trgal je dehteče,
 Cvet na prsi je pripel.

Šel je dalje v zemlje tuje,
 S prsij mu dehtel je cvet —
 Li spomin pa tudi v srcu
 Nosil je na naš ta svet.

Opinjan Vekosl.
 Vek. pl. Prleški.

Iz knjiga proroka Izaije.

I. (III. 16.—24.)

Poslušaj me, kći Sionska,
 — Naricaše prorok stari —,
 Da se lišim teške brige,
 Što mi Gospod natovari.

Poslušaj me, gr'ješna kćeri;
Što ti rečem, sve učini,
Da ne budeš kô sjenica
Krustavačkoj u gradini.

Štogradj rečem Izrailju,
Pokor'te se, ne mrmljajte,
Jer je Jahveh silno srdit;
A sub rosa ovo znajte:
Da nas Gospod nad vojskama
Ne izbavi iz ponora,
Bili bismo sada — čujte! —
Oprljani kô Gomora.

A na tomu sin Amosov
Zahvali se i obeća,
Da Izrailj bit će bolji,
Da mu vjera bit će veća.
Tad mu Gospod: — Idi! — reče
— Na pokoru ti ih gani,
A ja ću ih opet primit
Za svoj narod izabrani! — — —

— — Gospod veli: Kćeri vaše
Sve sad rade po ukusu,
Pon'ješe se, baš smiješno,
Ko salačke u kupusu.
Opružena idu vrata
Namigujuć' svud očima,
A postolu jedva dižu
Kô olova da im ima.

Zato Jahveh učinit će,
Da im tjeme očelavi;
Sve nakite skinut će im,
Što ih hola ruka stavi, —
Pa će javno svud pokazat
Golotinju gnusnu njinu
Nek ih motri svijet cio,
Nek upozna svu istinu.

Pokidat će sve suvišno:
I vezove, mjesečiće,
Naušnice i prstenje,
I nizove i lančiće.

Zaboravit uz to ne će
 Ni mirise pune boce,
 Ni šarene ogrtače,
 Ni privjese, ni tobôce.

Pobacat će košuljice,
 Što ih grješna ruka tkala.
 I s mekanih posteljica
 Strgnut skupa pokrivala — —
 I — širokih mjesto skuta
 Bit će vreća obješena,
 A ljepotu zam'jenit će
 Suncem kora opaljena.

Mješt' pojasa šarenijeh
 Privezača bit će b'jela,
 A umjesto pletenica
 Sjati će se svjetla čela.
 I još mješte voća slatkog
 Bube će vam biti hrana — —
 — Tako kazni Gospod gr'jehe
 Svog naroda izabrana — —

Poslušajte, što vam veli
 Sveta riječ prorokova,
 I ne dajte, da se vrši,
 Čim nam pr'jeti Bog Jehova! —
 A još jedno; — nije l'jepo
 Da za tuđim s' otimate
 Za jezikom asirskijem
 Kad Judejski svoj imate — — —

Tu završi s'jedi prorok,
 Prekinu ga ženske suze;
 Plakale su, tugovale,
 Gdje im Jahveh sve oduze.
 A jedna se samo sm'ješi,
 Pa prkosna svemu stoji — —
 Čim je spazi s'jedi prorok,
 On se strese i oznoji.

Spljet.

V. K. Oblomov.

Sanke.

I.

Bijaše rat, krvav rat. Borilo se žestoko, očajno. Napokon pobijediše napadači. I hrlili pobjeditelji za pobijedjenicima, uništavali ih, klali, rušili kuće, ubijali žene i djecu, koja nijesu mogla da pobjegnu.

Pred svima letio jedan, obarajući sve živo i mrtvo ...

Bitka se svršila. Protivnici slomljeni i uništeni, zemlja opustošena. Pred čitavom vojskom hvali zapovjednik najhrabrije junake, a onomu, koji je po svuda prvi bio, pripne sâm zlatan krst na grudi, rekavši: „Za zasluge!“

Bijaše noć; ali je sve svjetlo ko u pó dana. Čitavo jedno selo bilo u plamenu. Tu se pomagalo, gdje se pomoći dalo, gasilo, gdje se gasiti dalo, spasavalo, gdje je spasa bilo.

Iz jedne kuće usred plamena začuo se vrisak i zapomaganje. Ljudstvo se zapanjilo. Tko da ide u vatru? Opasno je, a Bog zna, hoće li uspjeti — —. Najednom skoči čovjek u vatru i za čas iznese ženu i sitno joj dijete.

Sjutradan sâm glavar zemlje pripne spasitelju zlatan krst na grudi i reče: „Za zasluge!“

I oboje se zove „za zasluge“. — — O tempora! — —

II.

Bijaše ciča zima. U uskoj uličici grada X. stajao dječarac, malen, slab, sav pomodrio od zime. Zubi mu cvokotali, a noge drhtale — sad će na pasti! I pružao mali ruku, jedva je držeći uspravno.

„Milostinju, milostinju, dobri ljudi!“

Prolazi kraj njega čovjek, obučen u lijepo, toplo odijelo. Opazi ga, stane, pa časak gledaše.

— Nemilosrdnih li ljudi! promumlja napokon. Zar se nitko ne nadje, da ga bar u toplo odijelo obuče, ili da mu dâ kap tople juhe? Sirotan, evo je već posve ozebao radi ljudske nemilosrdnosti. O tempora! o tempora! uzdahne, izvadi iz džepa punu šaku novaca i dade dječaku — dva novčića.

„Na, siročče, uzmi, pa kupi žemičku!“ — — —

O tempora! — —

Lj. M. Dvinski.

Prijelom.

Drama u jednom činu.

LICA:

GROF KARLO, jak mladić, visok, mračan, crne kose i kratke brade. Ima crno odijelo i kravatu.

MARIJAN, njegov otac, poludjeli starčić, u sivom šlafroku. Ima sijedu, englesku bradu, bez brkova; kosa čupava, lice blijedožuto. Podupire se o šljaku.

MARKO, Marijanov brat, odvjetnik. Debeo, crven, počešljan, tamno-smedji brci i duga brada. Odijelo ladanjsko: iznošeni salonski kaput i žute, kockaste hlače.

JOHANN LUDWIG, Švicar, negdašnji mentor Karlov. Posve obrijan starac, visok i suh

Događja se u sadašnje doba u jednoj sobi Marijanova dvora. Vrata u zatku, lijevo i desno.

Čin jedini.

Prizor prvi.

Ludwig i Karlo.

(U pokrajnoj sobi udara duboko stara ura).

KARLO *(sjedi na naslonjaču desno)*. Devet sati! Kako danas lagano izmiče vrijeme, gotovo plize, — — samo da mi se ruga i da me ovako gleda.

LUDWIG. Umirite se, dragi Karlo, ne budite tako razdraženi. *(Šeće.)* Napokon, — gotovo je i onako sve . . .

KARLO. Baš to me boli, što je svemu kraj. Zašto je morao doći ovaj užasni dan? — Ivane, ja nijesam baš slab, vi znate, — ali ovo, ovo! Kao da nije bilo dosta muka u ova zadnja tri mjeseca. Ja sam već sav izmučen.

LUDWIG. Znam, znam — — ali što ćemo? Mijenjati se to ne da.

KARLO. Ne da, ne da! . . . Nije li to strašna riječ?

LUDWIG. Čovječanska.

KARLO. Da, da — to je nemoć, prava nemoć. *(Šeće.)* Eto — tri su već mjeseca od one nesreće, tri duga mjeseca. Nikad mira. Koliku sam snagu prije ćutio u sebi, a sad? — Poništen sam.

LUDWIG. Ta nemojte opet tako! Život je takav. Nijesam mislio, da sam vas tako slaboga odgojio.

KARLO. Oh, — da ja zapovijedam samim sobom! — Al eto: — to nije samo tuga, to je fizička bol, umor cijeloga tijela . . . Idem od sobe do sobe, hvatam sad

ovo, sad ono, gledam, gledam — a ne mislim ni na što. Muči me taj život, umara me. Da — to je prava riječ: — umara.

LUDWIG. A vaša budućnost?

KARLO. Budućnost! — Kako da mislim o tom, dok me muči ovo.

LUDWIG. No — nemojte opet tako čudno; — nijeste izgubili sve. Došlo je, — pa došlo. A treba da čovjek uvijek zadrži nešto, što ga jakim čini. A vi? — Mlad ste, jak — pa zar ne će biti u svijetu i za vas mjesta.

KARLO. Bilo bi — mjesta; ali ja hoću drugo. Ja hoću prijestol.

LUDWIG. Prijestol?

KARLO. Da . . . Gore, vrh one mase, što se savija i što gmiže, — na prijestolu od drva, od kamena, od česa godj . . . Samo gore biti, gore — to hoću. Na što mi verati se i plaziti za kruhom medju ovim milijunima bogaca.

LUDWIG. Karlo, — što to govorite! Ja vas ne ću slušati, ako budete dalje tako. Nijesam li i ja jedan od tih bogaca? Star — —

KARLO. Ne, ne! Kako da budete vi medju njima! Nemojte tako, — nemojte. Eto, — ta jedino s Vama, mogu da govorim u ovim teškim danima, — pa i vi hoćete da me ostavite.

LUDWIG. Karlo, — ne razumijem što govorite.

KARLO. Reći ću vam sve. Vi ćete me bolje razumijeti od ove mase, koja u meni vidi ludjaka ili mizantropa . . . (*Pauza.*) Sjećate se Ivane, kako ste mi govorili u mladosti: „Budite jak, jak . . .“

LUDWIG. Da, — učio sam vas ono, čemu je mene život naučio. I ja sam iskusio svu teškoću života. Ni moj otac nije bio siromah, dok se nije sam upropastio. Imao gostionu, tamo daleko u Švicarskoj, pa je htio naglo obogatjeti. A kraj? — Isto ovako, — dražba i beskućnici.

KARLO. (*Sjeda.*) Beskućnik . . . beskućnik . . . Zar nijesam i ja beskućnik?

LUDWIG. Ne tako, kao što smo mi bili. Kad smo ostali na cesti, otac, mati i moja dva mladja brata, očajavismo. Ali to nije pomoglo. Trebalo je raditi.

KARLO. Raditi? — A što da ja radim?

LUDWIG (*sjeda*). Čujte, što sam ja počeo. Otišao sam u Zürich, hranio se i potucao svakojako, dok nijesam svršio gimnaziju i jednu godinu sveučilišta. Ali onda nijesam mogao dalje. Umr'o otac, koji je hranio ostale, pa sam se morao ostaviti nauke i uhvatiti službe. Kad mi i majka umrije, ostavih braću u internatu, a sam podjoh u svijet. Sam se nadjoh medju ljudima. Ali ipak — ne sustah. Mučio sam se i protucao, dok ne dodjoh k vama kao imformator. Još od mladih dana ostaše u mene jake misli, koje sam dao vama. Četrnajst vam je bilo godina, kad ste došli u moje ruke. Već su vas bili naučili plesati i kartati, a o pravoj svrsi života nijeste znali ništa.

KARLO. Vi ste bili prvi, koji mi je rekao, da ima nešto više od etikete.

LUDWIG. I zato me je vaš otac htio gotovo da otjera. Ja sam ipak ustrajao, i usadjivao vam sve svoje misli i ciljeve u srce. Eto — tu je prilika, da ih izvršite, — a vi ste tako slabi.

KARLO. Slab sam. Ili ne — izmučen sam, ubijen, umoran.

LUDWIG. Dakle — ja od vas nijesam načinio čovjeka.

KARLO. Ne znam. Možda sam bio čovjek, kakva hoćete: jak, snažan, radin. Danas me napunja apatija, nemoć. Ja sam zaboravio na vašu nauku.

LUDWIG. Hm —

KARLO. Da — zaboravio. Ili je nikad ni razumio nijesam. (*Pauza.*) Vama je bilo lako govoriti onako. Vi ste odgojeni tamo daleko, pod oštrim konturama gora, u hladnom zraku brda, a ja? — Na parfimiranim dušecima. Mene ipak vežu jake tradicije o djedove, o ovu kuću. Da — meni, se gotovo čini, da ću pasti slomljen i nemoćan, kad ostavim ovu kuću . . .

LUDWIG. To su fantazije. Karlo. Radit ću i ja, kao i vi, — morat ću raditi; pa skupa će nam biti lakše podnašati nevolju.

KARLO (*ustaje*). Vi ste iskusni, jaki, tvrdi protiv života, — a ja sam tek počeo živjeti, pa već me su sreće ovo.

LUDWIG (*ustaje*). Prva je nevolja u životu uvijek najteža, — ali i najkorisnija. Razmislite malo, što bi od vas bilo, da nije ove nesreće? Došli bi amo iza nauke,

ili možda ostali u Beču, družili se s aristokracijom — i ne znam, bi li održali kušnju. Kakav bi čovjek od vas bio iza toga? Bonvivant i aristokrata, šuplji aristokrata. Ne vrijedjam vas time — i ovo vam ne govori okorjeli demokrat, nego čovjek, koji pozna više ciljeve. A kamo bi ti viši ciljevi? — U blato . . . Vi biste zaboravili moje riječi i mene, — i uzdržavali balet ili razbijali šampanjske boce . . . Ne gledajte me tako čudno! — To je sve moguće . . . A ovako? — Vi ćete raditi, jer morate da radite; u radu očelit će se vaš značaj, bit ćete jaki, ponosni, — bit ćete čovjek. Bar ćete moći reći, da ste sami sebi digli i stvorili čovjekom. Iskreno vam velim, — meni je u jednu ruku i draga ova nevolja: ja ću stradati, ali ćete vi biti jači.

KARLO. Jači? . . . jači? — — (*Pauza*) Ivane čujte me. Strašan je ovaj život. Čini mi se, da sam orao s odrezanim krilima.

LUDWIG. Manite se tužakanja!

KARLO. Tako sam i ja mislio, dok sam te riječi čitao u knjigama. I ja sam držao, da je to fraza, besmislena fraza. Nije, vjerujte, nije. Ja sam visoko letio sa svojim mislima, kao orao pod oblake, htio sam se dizati više, kao on, — a sad? — Sad nema, nema misli, nema namjera. Baš bez krila!

LUDWIG. Ako nemate krila imate pandže.

KARLO. Ah — pandžama se orao brani tu dolje od neprijatelja i tu se bori, — ali više, pod oblake ne može. A ja sam htio gore! gore!

LUDWIG. Pa — zar ne možete i sada?

KARLO. Ne — — Moja je snaga bila u mržnji. Dok sam mrzio, bio sam jak . . . Sad ćutim, da moja mržnja ne vrijedi, da ne može škoditi — i to je moja slabost.

LUDWIG. Kako to? — Vaša snaga da je u mržnji?

KARLO. Znate, — ja mrzim, ja prezirem filisteriju, ja — —

LUDWIG (*oštro*). Karlo, vi to govorite pučaninu, demokratu!

KARLO. Čekajte — vi me nijeste razumjeli. Ja mrzim filisteriju, onu glupu i nisku kastu, koja se diči svojim novcem, jer drugim ne može. Ne govorim o demokraciji: ja sam u tom vaših načela. Ali ovi ljudi, koji nas porugljivo zovu ostancima prošle dobe, koji imaju samo

prijezir za modru krv i djedovske tradicije, a sami nemaju ništa, — ti su mi ljudi mrski, mrski! Što imaju oni? — Novac, novac — to imaju, a u drugom su bokci, slabići. Pa ni taj novac nije možda njihov, nego im ga je namro djed, koji je nekoliko puta falirao, da do novca dodje. I ti ljudi s prijezirom gledaju mene!

LUDWIG. Vi činite krivo mnogima. Svi nijesu takvi.

KARLO. Nijesu, istina, svi; ali oni, koje sam ja upoznao, oni bijahu sto puta gori. Ništa nemaju: ni naobrazbe, ni morala, ni karaktera; — oni su prosti računari, koji računaju s time. Njima je poštenje broj, koji možeš odbijati i dodavati, ako ti je račun kriv. Ja ih prezirem. Ne rad, ne demokraciju, nego te beskarakterne stvorove, koji danas vrijede prvima. Ta da, — oni su najbogatiji! A ja prezirem i novac, koji oni imaju, jer samo po njem vrijede. A novac ne daje čovjeku vrijednosti, — tu ste mi izreku sami kazali.

LUDWIG. Tako je. Ali recite mi, što ste vi zapravo namjeravali?

KARLO. Vi ste se zaista začudili, kad ste čuli, da ću na nauke u bečku gospodarsku akademiju.

LUDWIG. Nijesam toliko, — pače sam se obradovao.

KARLO. Hvala vam na toj riječi. Oh — da sam onda imao vas uza se. Ali vi ste bili kod rodjaka, tamo daleko, — a ja sâm, sâm . . . I moj otac . . .

LUDWIG. I on se protivio tomu?

KARLO. I te kako protivio. A znate, — protivio sam se i ja sam.

LUDWIG. Vi — svojoj odluci!

KARLO. Nije to bila samo moja odluka, — to je odlučila i sudbina i život i vrijeme. Ja sam znao, da duže ne mogu ovako, vidio sam propast svoju, htio sam da pomognem i ocu i sebi. Jedino je sredstvo bilo ostaviti se ovakva života i učiniti nešto — za novac. I — ja sam rekao svoju odluku ocu.

LUDWIG. A on?

(Nastavit će se.)

Robovanje.

Napisao *B. Vinkov.*

I.

Prijatelj Simon Cesarec bio je visok, suhonjav, oštra nosa i bijele puti, a na širokim mu prignutim plećima i hodu ukočenom, plašljivom, zrcalila se neka nesigurnost, potištenost i regbi oskudijevanje, te ovisnost o tudjoj milosti. Bio je svršio sa odličnim uspjehom gimnaziju; a nije mu bilo lako kroz svih osam godina održati odliku. .! Ali uza sve to oči mu nisu imale one nabuhlosti, niti kolobara, niti su mu se rumenile, makar su i bile malo preplašena izraza i upale. Inače bio je dobroćudan, šutljiv i podatan.

Otac mu je bio prosti radnik na jednoj ciglani tamo negdje u južnoj Kranjskoj, a na cijelo sinovljevo školovanje nije izdao niti cigle krajcare.

Simon pošao istom u desetoj godini u pučku školu po nagovoru i brizi župnikovoj, komu se je svidio mali poslušni, smjerni, mirni ministrant, mnogo različan od ostale halabučne dječurlije. Simon bio uvijek trijezan, promišljat, šutljiv i ne bi rekao grube, niti gadne riječi. Župnik je plaćao za njega dva forinta mjesečno u odaljenom selu jednoj pralji, a mališ stanovao i učio i jeo sa jedno desetak drugova u istoj sobi, spavao u krevetu sa dva još druga i jeo iz jedne zdjele sa svima. I nikada se nije Cesarec tužakao i nije znao nego da zahvaljuje na dobroti gospodinu „fareru“ i pralji stanodavci, koja ga je samo za to tako jeftino držala, jer je bila nekada župnikova gazdarica.

Svršivši Simon pučku školu, ode u gimnaziju. Župnik mu dao preporučno pismo na jednoga profesora i slijedeći nauk:

— Ne uzobijesti se nikada, budi pokoran i ponizan, a boj se Boga i štuj svete stvari, polazi hram božji. Pa nikada ne zaboravi, da te drugi uzdržaju i da je nezahvalnost najveći grijeh na svijetu!

Simon poljubio velečasnomu ruke i otišao na put. Došavši u naznačeno mjesto, pohodi profesora; ovaj pročitavši pismo, smjesti ga za male novce u stan kod jedne starice i priskrbi mu hranu, tako da je mali svaki dan u tjednu jeo kod drugog dobrotvornoga gradjanina.

Druge godine smjeste Simona u samostan mjesnih Franjevaca, gdje je jeo ono, što je bila volja kuhara, služio sa drugim djacima tamo nastanjenim kod svete mise, čistio fratrima sobe, nosio poštu u samostan i na poštarski ured, kad je bilo od potrebe zvonio k zornici, a spavao i učio u sobi sa jedno desetak drugova razne veličine, iz raznih razreda . . .

Kad ga je jednom zatekao debeli i grubi crkovernjak na stubama tornja, gdje uči, potjera ga:

— Gle, gle! gospodin je jako osjetljiv, trebala bi mu posebna soba. Kako mogu drugi, tako moraš i ti . . . Ako ti nije pravo, a mi ti nijesmo zatvorili kućna vrata, možeš izaći . . . Što ne čini obijest!

Simon pobra stvari i odšulja se u djačku sobu. Na rijetka je pitanja gvardijanova složno sa svim pitomcima odgovarao:

— Dobro nam je. — A gvardijan:

— Tako, tako! Samo da se ne umire po vani od gladi, da imate krov. Učite marljivo i slušajte starije, pa ćete jednom biti sretni i slobodni!

Ova se je zadnja izreka, kako mi je sam kazivao, duboko ukopala u dušu Simonu.

Kad je bio u VI. razredu, upoznao sam se s njim. Još je bio u samostanu. Izgledao nije loše, bio je samo nespretan, zguren, zamišljen i uvijek se je osamljeno, po strani držao; na prvi bi mah mogao reći: da je podmukao. Nije se ni malo srdio, kada su ga drugovi nazivali: „kloštarski štakor“ — bio je tako ozbiljan.

Nego moglo se je opaziti, da ipak u tom tromom čovjeku ima živo srce, koje bije ko i druga srca, ako ne još osjetljivije; ali to je bila tajna, od nikog ne ispitivana, od nikog ne smetana. Simon je pomno čitao knjige i u koliko je znao i mogao, držao se izbora i odabirao stvari.

U to je doba obolio od groznice i neke želudačne bolesti. Pohodim ga. Nadjem ga u prvom katu samostana u posebnoj sobici vrlo na strani, osamljena, kako nepomično leži i strpljivo gleda na strop.

Upitam ga, da li ga ko pohadja, a on mi reče da ne. Hranu mu donošaju ostali mališi samostanski tri puta na dan, a inače da je uvijek potpuno sam.

Upitah ga, što dobiva za hranu i da li mu što treba za okrjepu.

— Ne trebam ništa takova; nije mi loše, nije . . .

A vidio sam, kako se smeo i nije htio, da ga dalje ispitujem.

Ležao je jedno petnaest dana, a napokon omotao se i pošao u školu.

— Šta ću doma, sam samcat, pa i onako mi je već dosadilo . . .

Tužio mi se, da nema za pravo mira; mališi mu sve stvari pobrkavaju, kad hoće da čita; vele, neka sada ne uči, da mogu larmati, skakati i natjeravati se, a on da mora šutiti sve pred onim dečkirima. Vidio sam kako mora da ga to boli, jer znao sam, da je mnogo držao do svojih odmaklih godina i do svog znanja . . . Ali on se je pritajivao, svladavao.

Pozvao sam ga k sebi, da dodje, ako hoće mira imati . . .

— Ne mogu, ružno bi se to činilo gvardijanu; ova će još godina proći kako i druge — a do godine ću izaći van.

Druge godine je i zbilja izašao, naime nije niti došao u samostan; a patri se silno rasrdiše i poručiše mu po jednom drugoškolcu lijepu čitulju.

— Pet je punih godina našu hranu žderao — rekoše — a i stan mu je bio dobar, ni novčića nije platio, pa se uzoholio nezahvalnik jedan. Bilo mu je predobro, pa se uzobijestio; — bičem bi trebalo po takim ljudima, ako hoćeš čovjeka iz njih istesati. Nego sjetit će se on i kajati se . . . Misli buntovnik, da u svijetu same ružice cvatu . . .

Mali drugoškolac je to pripovijedao s očitim ponosom, zadovoljstvom i slašću.

Znao sam, da je još lanjske godine imao jednu inštrukciju, dakako tajno, i dobivao mjesečno šest forinti; ali stvar nije mogla ostati neopažena. Mališi nanjušili kako on svakog dana u stanovito vrijeme izlazi, uhodili i doznali, izbrbljali kuharu, ovaj laicima, ovi patri, a patri gvardijanu. Ovaj pako rekao Simonu:

— Jesti imadeš, piti imadeš, knjige takodjer imaš, pa šta će ti novci — oni su samo napast. Daj ih meni na pohranu,

Simon dao, gvardijan spremio i davao mu ih za novo odijelo ili za put, a morao se je dosta namučiti, dok su se nagodili, kakovo će odijelo kupiti . . .

Nego on nije rekao baš koliko novaca dobiva, te si je bio spremio jedno pet šest forinti. Jednom ih potraži, — ali njih nema; a nije mogao — kako reče — da ih traži u nikog, jer su bili tajna, ma da je znao u koga su.

Spomenuh mu te novce, a on mi se samo nasmiješi.

— Zaslužih ih u pet godina. A meni je milo samo, da nemam više posla s onim ljudima.

Cesarec se je nastanio u neko dvoje staraca u tavanskoj sobi, dosta prijatnoj, sa kosim krovom, prozorom u krovu, malim stolićem s dvije stolice, davno tapetirane i jednim ormarom iz prošloga vijeka. Na stijenama su visile tri slike: nezgrapna kopija Rafaelove Madonne, iz nekih novina izvadjena slika bitke kod Solferina i Napoleon I. kako gleda bitku kod Borodina.

Simon opet počeo obhadjati tudje pragove, jeo opet svaki dan u tjednu u drugog dobrotvora: jednom u odličnog gradjanina na nogama nemoćna, drugi put u trgovca Hünebergera sa dugačkom, prosjedom, nekad kestenjastom bradom, komu je za uzvrat podučavao sina, treći dan u jednoj gostionici . . . i tako dalje.

Prokuburio on tako dvije godine i došao do mature, a taj mu se život jasno odrazio u cijelom životu Postao je veoma obziran, plašljiv, uvijek se naklanjao i desno i lijevo, ustreba li, držao se je pomalo na smijeh (smijao se pravo nije nikada), i ogledao se je uvijek na sve strane, da li treba komugodj načiniti kakovu uslugu, je li na smetnju komu, treba li se ugnuti, dignuti, sjesti i tako dalje.

Medju drugovima postao je razgovorniji i šalio se, pa ga svi zavoljeli radi blage, mirne i snosljive čudi, radi značajnosti, poštenja i razboritosti, — a biti će i znanja. U društvu drugova je bio rado vidjen, jer je znao ostati umjeren u svim zabavama i u piću, sjećajući se, da imade još cijelu noć možda probditi uz knjigu . . .

Kad bi došlo vrijeme svjedodžbi, obilazio Simon kuće dobrotvoraca i pokazivao zelenkaste papire, te smjerno slušao sa velikim rumencima po obrazima prigovore, da je u tomu popustio i da bi ovo moglo biti još bolje, odgovarajući: „Molim, oprostite, nisam toliko kriv . . .“

— A eto i ponašanje samo pohvalno, zašto ne bi uzorno bilo? Nu dobro, dobro . . . bit će, jel' de, drugi put bolje. Eto vam, uzmite za djačke potrebnice . . .

Simon bi se naklonio, porumenio još jače, pružio ruku i poljubio je dobrotvoru, koji bi se redovno blago nasmiješio.

Cesarec bi onda potražio milostivu gospodju, pa i njoj poljubiv ruku, smjerno otišao stupajući samo na prstima i uzimljući šešir sa palcem i kažiprstom. Pri kućnim vratima pogledao bi dar i spremio obligatnu forintu pomno u džep.

II.

U sedmom razredu dobije Simon Cesarec pozivnicu za novačenje. On napiše sve potrebite molbenice, podje u salu, svuče se, stane pod mjeru i liječnik ga udari po plećima: „Tauglich ohne Gebrech“.

Simonu dozvolilo na velike nagovore manje gospode kod uplivnijih ličnosti, da svrši gimnaziju, pa da onda odsluži jednu godinu.

Onaj se dan regbi prepustio veselju i pustom skitanju i lumpanju. Drugi je dan bio mamuran, a treći opet postao šutljiv.

— Sve mi je, sve dosadilo — reče mi — nekako sam već izmoren, nemam volje za nauku ni za kakav rad. Samo da mi se je što prije otresti tog nesretnog, svestranog tutorstva.

— Hoćeš li na sveučilište? upitah ga.

— Ne će biti moguće! Tko da mi dade sredstva, tko da me uzdržaje, takse plaća. A rado bi, vjeruj mi — samo da ostanem neko vrijeme slobodan, da ne radim i ne mučim se toliko . . .

— Ma mogao bi — nagovarah ga — kad imaš volju, onda je lako. Naći ćeš inštrukcija; kada si već toliko prokuburio, strpi se, pa preturi i te četiri godine. Lakše bi tebi bilo naviklom nego meni . . .

— Ne ću, ne ću! mahne on rukom i potrese glavom, inštrukcije su mi već do zla boga dosadile, izmučile me, a najposlije ih ni ne bi toliko našao! Dodijao mi je već taj robijaški život, to vječno plazenje. Već od više godina se je cijelo moje nastojanje i učenje oko toga kretalo, da se otkupim, oslobodim; pa da se sada opet

hotimice bacim u okove i muke. Ne mogu, pa ne mogu! Smrt bi najvolio . . .

— Al kuda ti ode pamet — rekoh — stani čovječe, pa se saberi, osvijesti i svladaj. Ne gledji sve u crnom liku!

— Da, da u crnom liku! izgovori nešto reskim glasom, uzvinuv naglo glavu; oči je na čas sklopio i nastojao, da im poda smiješljiv izraz. — Poznam dobro život, koji me je okružavao, pa sam ga našao jako crnim . . . i više mi se ne da robovati svakoj šepRTLji i muškom i ženskom i cijelom svijetu.

O subjektivnim dojmovima se ne da prepirati, ali iz cijelog je Simona jasno probijala vlastita nevolja i ključala je sila neka, što ju izazvao neprestani pritisak. A i znao sam, kuda ciljaju njegove jadikovke, pa zašutih.

Čovjek bio zaljubljen u mladjano djevojče šestnajste godine, objesno i još djetinjasto, lakoumno i afektirano do koketljivosti. Obličjem nije bila ružna, ako i nešto odveć rumena, a na odijelima kičena. Naobraženje je njeno bilo onakovo, kako je to obično u modernim hrvatskim djevojačkim školama po provincijalnim gradovima. Tu crpe učenice od svojih učiteljica više onaj poznati ženski dar jezika i žar očiju i umjetno izražavanje neosjećanih osjećaja, nego nauku, jer djevojke više paze na korake učiteljčine izvan škole, nego na njene riječi u školi; a i te riječi prosudjuju na svoj način; te im se čini veoma smiješnim vječno brundanje stare djevice učiteljice, niske, mršave i odrezanih kosa o tom, kako su ih pratili djaci i kako im se ponizno naklanjaju i kako im se one milo smiješe . . . itd. A učenice znadu jako dobro, odakle ona razdraženost u tom predbacivanju učiteljice „frajle“ (što naglasuju poznatom ženskom bockavošću) i šapću o tom, kako frajla mrzi lijepe učenice i kako su baš nedavna odraslija jedna osmoškolka i učiteljica tajni boj vodile za jednog te istog mladića. A najčešće i materijal i komentare tim anegdotama pribiraju dobre majčice.

Marica — tako se zvala ljubeznica Simonova — neko je vrijeme odvrćala njemu ljubav, dapače ona je sama prva s njim počela „simpatizirati“, al joj kasnije dosadio dugi, protegnuti mladić bez brkova, što se je tako nespretno držao, previjao se amo tamo, rastezao

lica, što je sumnjao u sve njene riječi, mučio je zagrižljivim opaskama, užasno cjepidlačario, slutnje imao, uhodario i upirao nemirne sive oči u nju.

Marica htjela, da se po što, po to otrese Simona, koji kano da si je neka prava nad njom prisvajao i ona poče veoma izazovno, naročito pred Simonom, ljubakati sa nekim kadetićem. Dovikivala komu poznatomu tako, da je i Simon čuo: „Pozdravite mog Pericu“ ili Perici poljupce dobacivala. A Cesarec se razdirao u duši, mrzio i ljubio, bio ko u nekom ludilu, uhadjao sa strašću i govorio smučeno, opako, kanoti očajno.

(Nastavit će se.)

Bogumilska narodna pripovijest.

Putujući ovih praznika Slavonijom, čuo sam narodnu pripovijest, koja je, mislim, bogumilskog porijekla. Pripovijedao mi je seljak Ivan Emić iz Ruševa, rekavši, da se od starine priča. Evo je vjerno prema njegovom pričanju:

Bio tako čoban i čuvao ovce. Čuvao on tako i bio uvijek kod ovaca, i nikada nije ni zavirio u crkvu, niti je čuo molitve. Kad je bilo u nedilju i ljudi prolaze drumom u crkvu k misi, čoban samo preko grabe sad ovamo sad onamo. Tako on skače i preskakuje. Pitaju ga ljudi, što li on to radi? „E, kaže on, to se ja Bogu molim“. — „A kaka je to, čobane, molitva?“ pitaju ljudi, čude se i nekoji smiju. „E, kaže čoban, ja se nisam druge naučio i tako molim“. Čude se ljudi i odlaze. Tako je to bilo u sve nedilje. Ljudi stali kazivati čobanu, da ide u crkvu, jer se u crkvi Bogu moli; a on u neke nekavice poslušna i ode, da se otputi u crkvu. Išao on tako i došao do velike vode, te hoće da je pregazi; ali on to ni ne propada, već ide po vodi kô drumom; a ljudi gledaju, pa se čude. Kad on tako predje vodu suh i da si nije ni opanaka smočio, ode u crkvu. Kad on dodje u crkvu, a to unutra oltari, slike i kipovi; a ljudi kleče, krste se, šapću nešto i biju se u prsa. Čoban ne zna, što to oni čine, a ni ne pazi, već gleda ravno u oltar i u popa. Kad al najednom opazi viš' oltara

djavla, kako drži u rukama kožu, svu ispisanu brojevima, te broji ljudske grihe. Djavo vuče i trga; a kako se koža ne da, to lupi djavo rogovima o zid, a čoban se nasmije. Djavo ga pogleda i uze opet da trga i broji i opet lupi glavom o zid; a čoban se opet nasmije. Djavo njega upiše i opet trga i opet lupi glavom. Čoban se žurno okrene i pobježe iz crkve van, te krene k svojim ovcama. Opet dodje do vode i kad je htio da ju predje, to on propadne do pojasa; a ljudi, koji su gledali, stali, pa se opet čude. Već nije bio čoban onako svet kô prije, i nije mogao, da suh predje. Sagriješio je u crkvi. I on se ražali i zavjeri se, da već nikad njega u crkvi.

Zola i Tolstoj.

Ulomak iz studije: „Moderni moraliste“.

Veli se, da su u velikana i zablude velike. Ova mi je misao najprije na um došla, kad sam čitao, što Zola sudi o Tolstoju: „Otkad sam pročitao „Krajcerovu sonatu“, ne sumnjam ni malo, da je taj pisac bolesnih moždjana“. . . Osim toga odriče Zola Tolstoju svaku originalnost, jer, veli, franceski su pisci prošlih decenija rasadjivali iste ideje, koje Tolstoj sad u rusku knjigu presadjuje.

Čudan zaista sud! Masa može da krivo sudi i lažno pohvali, ali jedan veliki romancier da to veli o svom drugu, koji mu je glasom ravan! Da nije poznato, kako veliki ljudi znaju čudno suditi, kako n. pr. Brunetiére isio take odriče Zoli svaku vrijednost, a Lemaitre lomi štap nad Ibsenom, nametnula bi se čovjeku gotovo misao o zavisti književničkoj. Zola je i onako čudno ozloglašen po svijetu. Ipak ne valja se zadovoljiti tim sitnim opaskama, treba dublje zaviriti u djela njihova, ispitati razlike, naći razlog Zolinim riječima. Da vidimo.

Kao umjetnik nije Zola mogao da tako presudi Tolstoja. Jedno, što su si oni jako nalik u svojoj sklonosti k velikomu („Vojna i mir“ i Zolina trilogija!); a drugo, što bi Tolstojevoj umjetničkoj strani uopćeno teško mogao tko da što zamjeri. Zola je osudio Tolstoja kao filozofa.

Pa gle! I u tom su jednaki: i jedan i drugi ostavili su čisto umjetničko polje, pa su stali da riješavaju velike socijalne probleme. Tolstoj ne sluša smrtnog usklika Turgenjeva, nego zapušta roman i gomila filozofske spise; a Zola zaboravlja svoju teoriju: „L'oeuvre d'art est un procès-verbal, rien de plus, et le romancier n'est qu'un greffier . . .“, pa piše eto u zadnje doba veliku socijalnu trilogiju „Lourdes“, „Rome“ i (još ne izdani) „Paris“, koja ima da raspravi budućnost čovječanstva. A ima još jedna velika sličnost u njih.

Možda bi se moglo reći, da jedan i drugi polaze s istog ishodišta; s prve misli u Rousseau-ovom „Emilu“, da je sve dobro, što je izišlo iz ruku stvoriteljevih, pokvario čovjek

Tolstoj zabacuje civilizaciju, umjetnost, kulturu, ona nas je, misli on, učinila mlitavim, učinila „životinjama“. Isti instinkt u čovjeku pripisuje veliki Rus hiperkulturi. Treba dakle uništiti sve to — i vratiti se k prirodi. Seljački i radnički život cijeni kao jedinu sreću, pa i sam se na svom imanju (Jasnaja poljana) dao na ručni rad. Sve što je kultura donijela, uzbudjuje nas, pali, te griješimo; valja dakle riješiti se toga, uništiti i glazbu („Kreutzerova sonata“) i slikarstvo, pače i znanost, od koje nam nije no očaj i pesimizam („Le non agir“). I — povratimo se k prirodi! U prirodi je dakle Tolstoju dobro, u civilizaciji zlo.

A Zola? — On hoće isto, ali ne s istih razloga. I on veli, da kultura nije donijela sreće ljudima, da ih pače demoralizuje; i on hoće povratak k naravi. U ovom „povraćenju k prirodi“ nam je Zolino stanovište jasnije od Tolstojevoga, kako ćemo kasnije vidjeti. Ne može se ipak poreći, da su u tom jednaki. Tolstoj hoće da prestane civilizacija; i Zola to hoće. Ali — Tolstoj hoće novu civilizaciju; a Zola — nikakvu.

Kakvu civilizaciju hoće Tolstoj?

Od svjetskog čovjeka, junkera i kartaša, postao je Tolstoj Schopenhauerovac, a od toga — kršćanin. Ne kršćanin, kako ga obično shvaćamo, nego kršćanin, koji hoće, da digne i ustali stari i pravi kršćanski moral. Pri tom zapada u nijekanje dogme itd. — i crkva ga osudjuje, kao i Zolu; ali je Tolstoj ipak svojom filozofijom veoma blizu moralu Krista i apoštola. Čitajući

evangjelje i prevodeći ga na ruski, našao je Tolstoj u te četiri knjige „mudrost života“ i izvadio iz njih sve ono, što mu se čini da treba, da bude temelj i princip novoga morala, nove civilizacije. Ne ćemo, da ovo duljimo potankom analizom njegove nauke (o tom ima u bos. „Nadi“ ove godine podulji članak od Č. Jakše), već samo spominjemo glavne njene tačke: ljubav iskrnjega, odricanje, „neprotivljenje zlu“, moralan život među mužem i ženom. Drugo se tiče običnih ljudskih mana. U ovom pak, misli Tolstoj, jest riješenje zagonetke života, Evo nekoliko njegovih misli:

„Moj „ja“, moja osoba kaže mi: moraš živjeti i biti sretan. Drugi „ja“ kaže mi: ne možeš biti sretan. Ova unutrašnja kontradikcija nastaje tako, što se krivo shvaća, da je ljudski život živinska egzistencija od poroda do smrti. Da se riješi ta nutrašnja kontradikcija, treba napustiti to pogriješno shvaćanje, da je cilj života vlastito lično dobro ili dobro lične životinjske osobnosti“.

Treba dakle nova civilizacija, koja ne će maziti tijelo; valja provesti *μετάνοιαν* (obraćanje) i kaniti se ćutilnih ugoda. Kako se vidi, ima u tom mrve Schopenhauerizma.

„Zato život, ne podložen razumu (t. j. duši), nije čovječji život, već jednostavni bitak. Ako je pak život težnja za srećom, to mora život čovječji biti težnja za čovječjom srećom. Lažna znanost, koja smatra čovječji život životinjskim bitkom, nalazi njegovu sreću u sreći njegova životinjskoga dijela“.

Sreću treba tražiti ne u zadovoljstvu tijela, nego u miru duše. Valja se kaniti straha od zla i od smrti, valja ljubiti sve ljude kao braću.

„Recimo, da ti ljubiš druge više nego sebe, i da te svi drugi na isti način ljube, onda ne bi bilo nikoga, koji bi drugomu zla činio, pa bi bilo moguće, da se sreća postigne. Samo ovim načinom može se uništiti ono, što truje čovječji život, a to je borba, bol i smrtna tjeskoba“.

Valja ukloniti sve, što narušava mir duše: borbu, uzrujanost i strast. Strpljivo valja podnašati zlo i u prijevoru tražiti sreću. „Entsagen sollst, du sollst entsagen!“ veli Tolstoj s Faustom. Stoika je bila prijevoro pesimizma, kršćanstvo prijevoro vjere, a Tolstojizam je prijevoro ljubavi. U velikim idealima medjusobne ljubavi i samoza-

taje treba dakle da budući vijek traži utjehe u teškoj borbi života.

To je u glavnom Tolstojizam. I Tolstoj reformira sebe, nalazi pristaša, koji osnivaju koloniju; a cijeli se svijet bavi mislima, koje „veliki pisac ruske zemlje“ godimice kraćim filozofskim spisima u svijet šalje.

Da vidimo, kako Zola sasma s protivnog gledišta promatra socijalni život budućnosti, odabrat ćemo prvi roman iz zadnjega njegova ciklusa — „Lourdes“, jer se u njem najjasnije očituju razlika u njihovu shvatanju. Treba prije svega da naglasimo, da „Lourdes“ nije djelo, napisano u namjeri, da dokaže lažnu čudotvornost izvora u lourdskoj spilji. To krivo mnijenje potiče valjda od tuda, što je „Lourdes“ stavljen na indeks. Ali to djelo nije napisano protiv kršćanstva, nego protiv vjere.

Ima doduše i prije toga djelâ, i to mnogo djelâ, u kojima se jasno očituju razlike u filozofiji ovih pisaca; ali je „Lourdes“ baš napisan, da obori ono, čemu se Tolstoj divi. Drukčije nije moglo ni da bude. Pozitivni Tainista i Schopenhauerovac!

Rekli smo, da je Zola protiv civilizacije. I cijeli „Lourdes“ nije ništa drugo, nego argumentacija te misli. Ali Zola je baš protiv onakve civilizacije, koju hoće Tolstoj; protiv civilizacije evangjelja. Dok Tolstoj govori o prijetnji i podnašanju zla, eto kako grmi Zola:

„To je uvijek bila njezina misao, da je muka kušnja, i na zemlji valja trpjeti, samo da na drugom svijetu možeš triumfovati; patnja je za nju potrebna, blagoslovna, pače treba zavidjeti patniku! Nije li to grijeh, velji Bože? Nijesi li ti stvorio mladost, veselje? Ne želiš li baš ti, da se tvoji stvorovi vesele tvome suncu, velikoj naravi i dražestima, kojima si čovjeku nakitio tijelo?“

Trpjeti i biti sretan, o Gospode! Pa zašto, za koju nepoznatu i ludu svrhu? Čemu ovaj beskorisni užas, ova glorifikacija patnje, dok cijelo čovječanstvo diše jedinom vrućom željom za zdravljem i srećom . . .“

„Svećenik, koji joj je davao zadnju popudbinu, često joj je govorio: „Kćeri moja, svatko treba da se odreće svoga života! A na to je ona jednoga dana nestrpljivo odgovorila: „Ta to nije baš nikakva žrtva, oče moj!“ Opet jedna strašna riječ! To bijaše gnjušanje, bijesan prijezir života, želja, da odmah prestane njezina egzi-

stencija, što bi ju jednim mahom uništila bila, da je imala sile“.

Zola dakle hoće život bez toga prijegora, bez vjere u nadzemaljsko. Čemu odricanje, misli on, čemu ova patnja? Zar nijesmo stvoreni za život i sreću?

Zola ide u tom još dalje. On se ne žaca reći, da se sreća čovjeka, pače dostojanstvo njegovo sastoji u sreći njegova životinjskog dijela. Naturalista slavi pače instinkt! Već je u svojoj pripovijesti „Pogrješka opata Moureta“ pokazao, kako se život svom silom opire asketizmu i ubijanju instinkta; ovdje to još jasnije veli:

„Nije li poruga naravi, prokletstvo života ta uredba, da je žena samo onda vrijedna štovanja, dok je djevojka; nije li ludost držati, da je jedna žena ostala djevojkom, makar je postala mati i da je sama začeta bez grijeha? Nije li to zanijekati ženu i predati je propasti, ženu, koja je ipak samo onda velika, kad u svom plodnom krilu rasadjuje život? „Odlazi, odlazi, Sotono! Daj da umrem bez poroda!“ I ona (Bernadetta) tjerala je od sebe sunčani sjaj dvorane, tjerala svježji zrak, što je kroz prozore prodirao, zrak, opojen daškom cvijeća, pun lepršavog sjemenja, koje ljubav nosi širokim svijetom“.

U ljudi je dakle, misli Zola, bolesno shvaćanje. Ljudi prijegora, altruizma i ekstaze, to su za nj degenerirane nature. Makar je lane nazvao M. Nordaua glupakom, ipak se eto u tom s njim slaže. „Entartung!“ veli Nordau. „Poruga naravi!“ kliče Zola.

Medju te „degenerirane“ broji Zola naravno i Tolstoja, i — eno, kako ga naprečac osudjuje. Jer Tolstoj je u literaturi i filozofiji glava škole, koja opet Zoline nazore drži strašnim, živinskima. Tolstoj hoće mir duše, Zola zadovoljstvo tijela; prvomu je temelj života medjusobna ljubav i odricanje vlastite koristi; drugi u tom prijegoru ljubavi vidi strašnu varku života, vidi misao, koja se u temelju protivi svakom naravnom zakonu. Krivo bi opet mislio, tko drži, da se Zola u tom povadja za Nietzscheom; on ne ide onako daleko, premda bi ga nužna konzekvcija dovela do stanovišta hladnoga germanskoga filozofa.

(Svršit će se.)

Literarna kronika.

Veoma plodan hrv. pjesnik i vješt prevadjač g. *Josip Milaković*, izdao je u posebnoj knjizi sabrane svoje pjesme od g. 1892.—1897. pod imenom „*Vjetar i talasi*.“ Što znači ovaj naslov? Bit će, da je pisac htio da kaže, e su njegove pjesme talasi, uzburkani vjetrom sudbine. Na jednom mjestu i sam kaže, da mu suze na gusle kaplju i bez gudała pjesme gude. Pesimizam se u Milakovića opaža na mnogo mjesta. U pjesmi „*Ukraj mlina*“ veli: „Pa kad glednem staro kolo — Sred mašine kako dr'jema — Želio bih, da se krene, — Al nek šuti . . . tebe nema . . .“ Baš u ovim pjesmama sestri Milaković je silan pesimista. Vidi djecu, ali im daje slutiti bijedu, smrt; nevinašću u kolijevci proriče same nevolje. Život je zlo, — ta je misao svagdje provedena. Ali se ipak, osobito iz pjesme „*Dva groba*“, čini, da pjesnik nije do tog shvaćanja došao općenitim filozofskim promatranjem života čovječanstva, nego se čuvstvo njegovo rodilo više od subjektivnog iskustva. Žalosti ga i uznemiruje tužna slika naroda i vlastite nevolje. („*Na Plitvi*“, „*Negda i sada*“, „*Posthuma*“, „*Pjesme sestri*“.) Svojoj okolini regbi da pjesnik sam namiče svojstva, koja su prema njegovim osjećajima, ili li ih gleda kroz staklo-pevećalo vlastitih čuvstava.

Pa ipak, — njegova poezija, bar u ovoj zbirci, nije toliko čuvstvena, koliko refleksivna. Čuvstvo je u pjesnika rodilo misao; i sad on nastoji, da mišlju opravda svoje osjećaje. Nego je Milaković baš u liričnom dijelu „*Vjetra i talasa*“ slab: rabi stare misli i stare fraze, nedostaje mu *pointe*. U refleksivnim pjesmama, kojih ima najviše (a i najbolje su), možemo da pravo upoznamo pjesnika. Kakav nam se prikazuje? Opažamo, da je Milaković veći pjesnik u duši, nego u pjesmama svojim: pjesme mu zàostaju za talentom. Ne samo što je forma gdjekad slaba, ritam kriv, a srokovi stari, jednolični, nego je glavna mana njihova, što su mjestimice odveć razvučene. Misli se ne redaju u Milakovića u neku skladnu harmoniju, ideja se ne koncentruje, ili se uopće gubi. Čini se, da bi se ovako moglo označiti stvaranje njegovo: On opazi nešto, što mu u duši izazove niz nevoljkih osjećaja i refleksija. Sine mu kano kroz maglu ideja; on sjedne, uzme papir, poda se čuvstvu i iskiti papir mislima, slikama, osjećajima. Pjesma je gotova. Pjesnik nije bio sabran, nije dugo razmišljao; ni samomu nije mu do kraja jasno ono, što je napisao.

I to nije nego biljeg diletantizma, pjesnički višeg diletantizma; pa i cijela je naša književnost za dugo nosila te biljege. Jezgrovitošću ističu se „*Na pragu*“ i „*Ukraj mlina*“. Mnogo bi bolje bile njegove pjesme, da su kraće, misli punije, a forma dotjeranija. Šenoa je Mila-

koviću kao početniku rekao, neka se okani Pegaza; sad ga tako ne može nitko osuditi. Ali njemu kao da nije bilo kada, da se sabere, da počeka s izdanjem . . . Možda je on upravo i zato pesimističan, jer je to jedini jasni i laki izlaz iz kaosa, koji ga okružuje, koji ne da pravoga oduška onomu, što on misli i čuti. Milaković ne dospijeva, da ga pronikne.

M.

„Emilijan Lazarević“. Crtica *Josipa Kozarca*. Bos. „Nada“ br. 5. do 7. To je nacrt pripovijesti, nacrt tužnog, dubokog romana, pun dramske snage, krute zbilje i hladne logike. Glavni značaji nose individualne crte, svaki ima svoj posebni svijet pojmova, misli, nazora i postupka. Crte su te motivirane okolinom, odgojem i životom; taj svijet, tako nakratko opisan, podaje nam živu sliku srednjega razreda društva. Obitelj Lazarevićeva i obitelj Julkina! Jedna, — mračni dom apsolutizma i upravo azijskog despotizma, svršuje strašnim koncem Emilijana, nužnim posljertkom ropskoga svojeglavog odgoja bez slobode, bez ljubavi, nježnosti i poznavanja života. Druga obitelj, Julkina, u kojoj vlada promišljena i stalna ljubav, ostavlja Julku doduše s ljubavlju za Emilijana, ali ju je ipak odgojila tako, te joj novi muž može s pouzdanjem dati u ruke odgoj nove generacije.

„Emilijan Lazarević“ tužna je drama, potpuna u konturama, ali neizradjena, nepopunjena. Majka je Emilijanova ocrtana u par redaka, isto tako i Julkina; pa ipak su one jasne kao tipovi, koje moramo sami dalje nadopuniti. Stari je Lazarević svagdje dosljedan: bez ljubavi, žive samo u budućoj slavi svoga sina i za isti se život djeteta ne brine toliko, koliko za tu slavu. Emilijan je sasma moderno lice, na način sjevernih junaka, koji su samo „krivi, što su živi“, što su se rodili od takih roditelja i u takim prilikama. Trpi za druge, umire kao Osvald u „Sablastima“. Opisi bolesti i zadnjih časova u poglavljima XVIII., XX. i XXII. divna su studija, u mnogom slična Ibsenovoj drami; — studija, prikazana u par riječi, lapidarno, razjašnjena divnim prispodobama, što ih Kozarac znade tako vješto rabiti u psihološkoj analizi . . . Emilijan je očividno sasma uzet iz života; a ono malo dijaloga (tek na tri mjesta) tako je karakteristično, duboko! Kozarac je pisac čisto socijalne tendencije: ali je umjetničku mjeru pokazao u tom, što ne širi svoje misli dijalektikom, nego se ideja nadaje iz samoga čina. Jedino poglavje XIV., u kojemu prikazuje malo nejasno upliv prirode, t. j. onoga hrastića na novu spoznaju staroga Lazarevića, odveć se čini usiljeno i traženo. I crtanje je gdje gdje prekratko (kraj IX. glave i polazak u srpsko-turski rat).

Sudbina, novovjeka sudbina, što se očituje u atavizmu i u posljedicama odgoja, ta moderna tragika zahvatila je eto i Kozarca. Je li to

istinito i korisno? Na to pitanje odgovaraju različno. Istinito je svakako, dok ima toga u životu; korisno bit će samo onda, ako ljudi shvate, što pisac hoće, t. j. da se valja čuvati zloga života i krive odgoje, odbaciti laž i despociju, cinizam i ostala socijalna zla, što nas tište.

M.

Marko Car: „Moje simpatije“. Književne slike i studije. Kolo II. (Vojislav Ilijć, Zmaj Jovan Jovanović, Simo Matavulj, Laza Lazarević, Emilio Castelar, Aleksander Dumas mlađi, E. Melhior de Vogüe). U Mostaru. Izdanje i štampa knjižarnice Paher i Kisića. 1807., 16°, 236 str. Cijena 1'20 for.

Prema naslovu nadali smo se, da će nam pisac ove knjige prikazati svoje najmilije pisce. Pročitali smo prvu sliku — i gle! Prvoj „simpatiji“, Vojislavu Ilijću, odriče pisac svaki pjesnički žar. Ni Simo Matavulj ne prija mu sasma. Ali iz ostalih crta vidjeli smo jasno s čime simpatije Marko Car. Najjasnije bit će, da je to izraženo u članku o Vogüe-u. Ovaj humani diplomata, koji u kritici poglavito ističe dojmove pjesnika na masu, a u filozofiji i istoriji hoće da nadje nade u buduću sreću čovječanstva, zanosi Cara. A nijesu li i druge „simpatije“, od Lazarevića, idealiste u noveli, do Castelara, idealiste u politici, varijacije istih nazora? Car je južnjak — to provijava iz svake njegove ideje. Njegova vruća krv živo razumije žar ljubavi i zanosa; njegova duša može da ljubi samo onoga, tko čuti, kao on. Toga radi on je u kritici impresionista. Taine i analitička metoda ne prija mu; on ne će da pisca raščini sa svake strane, nego ga jedino mjeri prema tomu, da li mu je srce puno te obožavane ljubavi, toga idealizma. A to je svakako jednostrana kritika, koja pozna jedino katarzu srca, bez obzira na dubljinu ideje. Mnogo je strana u ovoj knjizi ispunjeno dokazima za ove nazore kritičarove. Pa regbi, da su i ovi ocijenjeni pisci samo za to tu, da potvrde misao Carovu. Ali se on u tom često spotaknuo: dok Ilijću zamjera, da nema žara, kaže na istoj strani, da ima „živo osjećanje lijepoga“. A što je to? Matavulj, kaže, opisuje previše spoljašnjost, a dušu zaboravlja; pa ipak je znatno „njegovo poznavanje ne samo srpskog nacionalnog karaktera, nego i ljudske prirode u opšte“. Ovakav sud zanaša ga tako daleko, te u jednoj psihološki slabo motiviranoj crti Lazarevićevoj nazire remek-djelo prvoga reda, jedino zato, što je ganutljiva... Čisto estetska kritika svakako je u današnje doba beskorisna, osobito u nas, dok nam književnost treba da izvrši veliku socijalnu zadaću. No na to kanda je zaboravio ovaj rafinirani Dalmatinac.

H—v.

Zaslužni praški knjižar J. Otto (izdavatelj „Slovnika naučnoga“) izdaje u elegantnim sveskama skupljena **pjesnička djela J. Vrhlickoga**. Bit će u njima radova, koji još nijesu nigdje priopćeni. Sveska stoji 16 nč. Jaroslav je Vrhlický najvažnija pojava u modernoj češkoj književnosti. Pravo mu je ime Emil Frida. Već kao gimnazijalac uzeo si je ovaj pseudonim. Rodio se 16. veljače 1853. Gimnaziju je pohađao u Šlamu, Pragu i Kladovi. Najprije je bio pošao u teologiju, ali se doskora upiše na praškoj univerzi u filozofe. Svršivši študije, podje s grofom Montecuccoli kao tajnik u Italiju. Povrativši se, postane učiteljem na češkom pedagogiju, a onda tajnikom praške tehnike, gdje je do g. 1993. ostao. Češka mu je univerza podijelila za književne zasluge začasnu doktorsku diplomu filozofije. 1893. bude imenovan za profesora modernih književnosti na praškoj univerzi. Napisao je silu djela, pa je jedan od najproduktivnijih pisaca sadašnjosti. Samo lirskih pjesama izdao je 34 sveske i jednu svoju antologiju. Osim toga napisao je više epskih i 22 dramske radnje veseloga i tragičnoga sadržaja. Važan je i kao izvrstan prevadjač. Preveo je oba dijela „Fausta“, Schillerova „Tella“, „Izabrane pjesme“ H. Linga, Hamerlinga itd. Onda „Božansku komediju“, „Oslobodjeni Jeruzolim“, „Rolanda bijesnoga“. Prevodio je Leopardia i Carduccia od Talijana, a od Francuza Hugoa i de Lislea. Nešto je prevodio i iz španjolske (katalonske, provençalske) i engleske lirike i izdao obilnu antologiju novije tal. i franc. lirike. Uz dvije sveske pripovijesti izdao je i mnogo kritičkih slika kao što su najnovije „Študije i Portreti“. Velik je to rad za čovjeka, koji je navršio istom 45 godina.

Djela su mu tako različna sadržajem i obradbom, te je teško obilježiti njegov rad. On je lirik i epik, čuti i razmišlja, pregara i raduje se — uvijek u strogo umjetničkoj formi, rado na način nar. pjesme. Stil mu je uvijek primjeren predmetu: — sad veličajan radi dubokih misli, sad objestan radi pjesnikove razigranosti. U njega je neki posebni dar, da odmah shvati ono, što je najkarakterističnije u kojoj književnosti ili u kojoj književnoj vrsti. Svojim je pjesmama s juga dao sasna južni, talijanski kolorit. Ali se između svih ovih najrazličnijih oblika može raspoznati jedna glavna misao: Pjesnik je svećenik, on treba da ostvari ideale, da cijeni dobra što ih pruža život, da duboko čuti sve, što je čovječansko: bol i radost, uzvišenost i mračnjaštvo. U Vrhlickoga naći ćeš sve moderne misli, sve blago kozmopolitskog duha; ali on pjeva i o narodu svome, on ne traži slobodu njegovu u ime ideala opće slobode, nego čuvstvom i vatrom patriotizma. Iznajprije djelovali su na Vrhlickoga znatno francuski lirici, osobito Hugo i de Lisle, kasnije Leopardi; ali već poslije g. 1883. dovinuo se Vrhlický samostalnom stilu i shvatanja: njegova je bujna mašta stvarala odsele one divne slike,

ono crtanje „al fresco“, ono jasno naziranje svijeta, što mu daje prvo mjesto, u češkoj lirici.

I. P. Boborykin, koji je Ruse upoznao s načelima i formama naturalizma (zovu ga i „ruski Zola“) napisao je u zadnja 4 svezka „Vjestnika Evropi“ nov roman, koji ruska kritika, osobito Protopopov, hvali. Zamjera mu jedino preveliku detaljnost u opisivanju spoljašnosti, pri čem je često zaboravio psihološku analizu (to se zamjera i Zoli) te neka lica nisu do kraja, u dubini duše, jasna. Estetski će kritičar naći u romanu pogriješaka; onaj pak, koji djelo rasudjuje s gledišta socijalnog i tendencioznog, naći će u njem duboko poimanje nekih nevaljalih („ženskih“) pojava u životu. Boborykin crta svijet ljudi, koji zabaćuju sve, što nije čista ideja. Tu je „svećenica estetizma“ Studencova, koja hoće u životu samo obožavanje forme i čisto helenski zanos za ljepotu. Ona griješi i krši svaki moral, ruši sve ideale, osim jedinog kulta forme. Tu je estetski student Mihalkov, koji to obožavanje mrtve ljepote spaja s kultom mrtvoga znanja. On hoće da zna sve: i prirodu i metafiziku; hoće da govori o svačem, a ne radi ništa. Princip je njegov „znanje radi znanja“. Zanos je u njega velik, možda lijep, ali i poguban. Pisac pokazuje, kako su ovakvi ljudi propast društva, koje treba korisnih i radinih članova. „Što da rade estete, ako život ne će da se pokori njihovu idolu, ako pače ne će ni da zna za njega? Ostaje im samo jedno; odbaciti i sam život u cijelosti i u pojedinostima. Takva je to strašna anarhija misli i čuvstava, takve stranputice fantazije, takav rasap svih ljudskih prilika, pred kojima blijednu sve strahote, koje pozna historija. Estetizam — to je smrt individualizma i općenitosti“. Mogle bi za našu mladež od potrebe i od koristi biti ove važne riječi, u kojima jedan ruski kritičar reasumira ideju djela.

Povesti i raskazi S. N. Smirnov. Izdanje A. Suvorina. Petrograd 1897. Cijena 2 rublja. U ovoj su zbirci četiri manje i dvije veće („Himere“ i „U ognju i vodi“) pripovijesti gdje. Smirnov, u kojima nema zanimljivih

fabula, nego se mirno i spokojno, tvrdom i vjernom rukom crtaju karakteri srednjega društva. Osobito je u tom vrsna druga pripovijest „U ognju i vodi“. U svoga svaka Bulatova je u gostima Marija Aleksejevna, žena mjernika Markova, U nju se zaljubio student Kolja, ali njegovo platonsko udvoravanje ne smeta ni ljudima ni miru porodice Markovih. Tek kad u kuću dodje „monumentalna starica“ baba Markova, promijeni se sve. U njoj je spisateljica nacrtala tipičnu staricu, posljednju predstavnicu surovih „krêpostničkih“ vremena. Tvrda u svojim patrijarhalnim nazorima, kaže ona svakomu otvoreno svoje mnijenje. Starica opazi ljubav Koljinu i upre svim silama, da ga rastavi od Markove, premda nijesu u ničem povrijedili bračne dužnosti. Pri tom otkriva Markova svojoj zaovi Ani Mihajlovni tajnu ljubav prema Kolji, za koju ni sam ovaj nije znao. Ta jaka žena tuži se pri tom ovako na sadašnje prilike medju mužem i ženom. „Vi možda ne znate, da me moj muž vara; — ali ja znam. Pa to nije u njega strast, zanos. Ni govora! To se prosto tako dogodilo. Ja ne ću da vas varam i ne velim, da sam trpjela s toga. Toga nije bilo. To je ružno, odvratno, — ali ne znam, čemu da se srdiš. Čemu se gnjeviti? Ja mu pače ne spočitavam te nevjere. Mislim, da ima samo jedna strašna, nepopravljiva nevjera: ako tko svoju dušu drugomu poda. No toga se oni ne boje; oni se plaše jedino — našega pada! — A sačuvati dušu čovjeka — — napokon, tko na to i misli?“ — — Ana Mihajlovna misli drukčije. „Ne, ne, neka moj Vladimir Ivanović dušom lebdi gdje hoće, samo neka ne bude nikakvih tješilica o njegovu boku“ . . . Kako se vidi, fabula vrlo jednostavna, začinjena mrvom ideja Dumasa flsa. A majstorska karakterizacija rijesi tu pripovjest, kao i ostale.

Poznati pisac drame „Die Heimat“ napisao je novu bibličku dramu „Ivan Krstitelj“ u pet čina s prologom; ali cenzura ju je u Berlinu zabranila. *Sudermann* je na to pozvao neke književnike i prijatelje, te im (prošloga mjeseca) čitao dramu, jer je cenzura zabranila dramu s vjerskih obzira Evo joj sadržaja:

Maleni dio dobrih ljudi Judeje čeka Spasitelja, koji ima da donese nova vremena na svijet. Vodja im je Ivan Krstitelj. Svi poštuju i slu-

šaju tog tmurnog čovjeka, koji u spasitelju očekuje osvetnika, što dolazi kao kralj, kao vojskovođa, da kazni krivce. A mnogo krivnje ima u toj zemlji. — Herod, sin kraljev, hoće da se oženi s Herodijadom, ženom svoga brata, koju mu je oteo; on hoće pače da udje o Uskrsu u svetinju nad svetinjama; a da bude nedjelo još veće, ući će s njime i Salomeja, kćer Herodijadina. Narod se buni protiv toga zločina; na čelu je pokretu Ivan Krstitelj, koji hoće da kazni krivce: propalice svećenike i farizeje, koji su uz Heroda. Ali najednom se Ivan smete: posred vreve i gungule diže se prosti neki Simon iz Galileje, koji viče: „Stante! Jača je ljubav od zakona!“ Tako uči — Isus Krist. — Tu veliku riječ „ljubav“ čuje Ivan još jednom s Herodijadinih usta. Sve ga to smućuje. „Kako da sudiš ljudima, — govori ta nova vjera, — ako ne znaš biti čovjekom, ako ne poznaš oprosta i ljubavi. Samoća uči samo mržnju; ti ne shvaćaš onih, koji za ljubav umiju živjeti i umrijeti“. Ivan se čudi ovim novim za njega riječima.

Herod se vjenčao s Herodijadom; ali nema u njih sreće, jer Herod ljubi Salomeju, lijepu i okrutnu kćer žene svoje. Ali Salomeja čezne za Ivanom, koja hoće da ga pod svaku cijenu predobije. Ivan je hladno i postojano odbija od sebe; ona se razbijesni i traži od kralja glavu njegovu. Ona moli kralja, pače i pleše pred njim, da mu se umili. Najposrije uspije: glava će se Ivanova donesti usred gozbe na zlatnom tanjuru. Zadnji je čin, kako vele, najefektniji i najdublji u modernoj dramatskoj književnosti. Ivan je Krstitelj poslao poslanike po zemlji, da što doznadu o Isusu Nazarencu, u kom on još uvijek vidi velikoga osvetnika. Kako li se prenerazi taj mrki čovjek, kad mu pripovijedaju o božanskoj plemenitosti toga Boga-čovjeka, koji sva srca uznaša. — Zadnji je prizor veličajni izljev oduševljenja, kojim narod pozdravlja dolazak Mesijin. — Sličan je sujet Mosset obradio u svojoj operi: „Herodijada“, ali je Sudermannova drama dublja, ganutljivija i veličajnija. Veliki se idealista kanio modernoga svijeta, pa u bibličkoj ovoj drami riše pobjedu nebeske ljubavi u drevnoj starini Izraela.

Island. I tamo na dalekom sjeveru ima prosvjete, ima književnosti. Tamo su se pače rodile obje „Edde“, koje svjedoče veliku razboritost svojih izdatelja, jer ovi, premda su bili svećenici, nijesu ipak zatirali tu „pogansku poeziju“. Učenjaci filolozi proučavaju marljivo tu staru Islandsku književnost i jezik. Možda je čudan smještaj otoka kriv, te se Europa tek od najnovijega doba počela zanimati za literarne plodove toga naroda od neko 70.000 stanovnika. (U njemačkom imade o novom Islandu par dobrih knjiga od Poestiona, Schweitzera itd.) Novija islandska knjiga nije opsežna, niti u njoj ima fenomena; ali pro-

dukti njezini imaju poglavito čudnovatu originalnost i neki posebni čar. Gotovo sva je njezina snaga u lirici, koja ima posve narodan značaj; u pjesničkoj snazi i u bogatstvu ukrasa ima joj malo premaca.

Svaki je vijek tamo rodio koga velikana. U XVII. vijeku prvi je lirik Petursson, koji je spjevao divne pasijonske psalme. Olafsson, koji je umro g. 1768., natkrilio je kao pjesnik i učenjak sve svoje zemljake. No najviše je pjesnika i pisaca rodio ovaj vijek. To su dva najveća: Bjarni Thovarsen, pjesnik dubokih misli i bujnoga kolorita, i Jonas Hallgrimsson, osnivač moderne novele (Islandjci je zovu: „nova saga“) i lirike Heineova genrea. Spomena su vrijedna još tri pučka pjesnika: Jochimsson, Thorstemsson i Gröndal, koji se takme u istinitosti i svježosti čuvstava. Izuzevši stare „Rimur“ (parafraze drevnih priča) ep stoji na niskom stepenu. Ali opet imaju savršenih prijevoda Homera, Milтона i Klopstocka. Epski se elemenat ne može da razvije u gruboj, oštroj onoj prirodi, u kojoj nema harmonije, objektivnosti, mirnoće; za to su im epske pjesme pusta imitacija. Divlji nesimetrični okoliš sili Islandjca na fantaziju; lirika je njihova veličajna, žarka, krjepka i neobuzdana. Ni u drami nijesu se istakli kao njihovi skandinavski suplemenici, čemu je kriv nerazvijeni narodni život i premalena kultura. „Ali — veli Poestion — za čudo je, da se nova islandska novelistika tako slabo ističe pored onog velikog pripovjedačkog talenta, što se javlja u starim „sagama“. U modernim pripovijestima rabe oni još uvijek stari stil „saga“. Dosele se može govoriti jedva o tri četiri romana; ali i to je dovoljno, da upoznaš islandsku knjigu. Stil, pa ona čista domaća okolina, sve to podaje tim djelima neki osobiti čar, koji lako zasjenjuje pogrješke u karakterizaciji, kompoziciji itd. Iz njih upoznajemo bolje duh i prilike islandskoga života, nego iz najminucioznijega opisa. Osnovatelj je te nove islandske pripovijesti spomenuti Hallgrimsson, koji je malim svojim pripovijestima pobudio velike nade. God. 1850. stupi pred svijet Jón Thordarson Thoroddsen većim novelističkim radom („Mladić i djevojka“); a poslije smrti njegove izadje mnogo veće njegovo djelo „Žena i muž“. Između osam vidjenijih pisaca, što se ističu na tom polju (među njima i jedna žena, gdja. Holm), najznatniji je Pall Sigurdsson sa svojim romanom „Adalstein“.

Islandska literatura, zadržavajući svoje originalne osobine, pridružuje se pomalo ostalim manjim narodima, koji se danas javljaju u kolu većih literatura i podaju im novih misli i novih oblika.

Kazališna kronika.

Dramatski mjesec (Rujan).

Zadnja godina ove uprave! — Kako nam se tmurna prividjela perspektiva budućnosti, dok se sjetismo onoga silnoga rada, što ga je čitav naš kazališni aparat razvio u dvije prošle sezone. A ove godine obećaje podvostručiti svoje nastojanje. Možemo se dakle nadati, da ćemo vidjeti šarenu, bogatu sliku Talijinu. Eto — već u prvi mjesec sila noviteta, Zacconi, Ibsenov ciklus . . . Ne znamo, ipak je li dobro tako naprezati glumce. Oni upravo nemaju kad da u tančine prouče svoje uloge; tim se podupire šablona, taj najveći neprijatelj prave umjetnosti. Dok jedan put vidimo savršenu igru, opažamo drugi put čudnu sustalost. Ali — tako se mora; jer naše općinstvo nit priznaje ono prvo, nit uvažava ovo potonje.

Otvorila se sezona Harambašićevim „Proslovom“ i historijskom tragedijom dra. Milana Šenoa: „Kneginja Dora“. Dok smo gledali drugu ovu dramu piščevu, prividjelo nam se ovo: Stari Šenoa nakopao se po papirima prašnog gradskog arkiva, pa došavši kući stao svojoj obitelji da pripovijeda o davnim ljudima, o Susjedu i Medvjedu, o Tahu i Gregorijancu. I djeci ostale uspomene. Njegov Milan udubao se kašnje u očeve romane, sjetio se onih priča, — i iznio eto jednu takovu uspomenu. Sve je u njoj romantično, tamno — od starinskog stila do onih crnih turskih vojnika, što gledaju propast Otmića. Sin se odužio ocu . . . Ali historičar, štovatelj Shakespearea, koga tako vješto prevodi, i vješt znalac dramske tehnike nije htio, da djeluje samo tom romantikom, tim strašnim sujetom; on je u svoju dramu unio i druge momente. „Kneginja Dora“ ima dva lica: ljudi, koji služe tom divljem sujetu govore realistički, rade, koliko je moguće, psihološki. Pače i teza mu je dosta moderna: nesretna Dora veli: „Oci zobaše kiselo groždje, a sinovima zubi utruše“. Sjetimo se samo Echezaraya! Dorina nesreća strašan je testimonium ove izreke. Mlada, jaka, mračna djevice, koja mrzi Klokoč i sve što je u njem, odrasla u srdžbi i oružju, živi uz starca Vladislava na Otmiću. Dolazi preobučen Ivan Klokočki, da osvoji Otmić varkom; ona se zagleda u nj. I on je ljubi: za nju zaboravlja mržnju i nakanu svoju, pa se noću s njom sastaje. „Ovo je moj vjerenik!“ veli Dora odlučno Vladislavu, svom ocu. Ali tu izlazi na vidjelo strašna istina: Dora je sestra Ivanu, kći Lucije Otmičke, žene Vladislavljeve, koju je Gašo zarobio bio. Divlji, tupi očaj javi se u Dori; kad Vladislav umire, veže ona Ivana za stup i otvara gradska vrata. Nema ni stida ni straha. Misao, da je zgriješila s bratom, ruje joj u duši; pije i grli se s pijanim tridesetnikom Polhajmom. A iza te gorke slike junačke djevice, koja trpi s otačkih grijeha, javlja se stari nepri-

jatelj — Turčin . . . Dora je pravo sredovječno lice; podsjeća na neke žene starijega Šenoe. Psihički je jasna; jedino je u naglom preokretu 4. čina ostavljeno previše glumcu, da popuni riječi piščeve. Na žalost je kod nas bilo obratno. Ivan je Klokočki ocrtan slabo. Pisac očito nije htio, da u njega do kraja izvede konflikt medju osvetom i ljubavlju, jer bi drama dobila dva junaka. Ali je opet u zadnja dva čina previše pasivan; u petom pače nenaravan. Skrivila je mnogo strašna igra gosp. Raškovića. Ima još jedan karakter, koji mnogo utiče na radnju. To je raspop Gjurko. Opet reminiscencija iz Šenoe starijega! Ima u njem i Jerko iz „Zlat. zlata“ i Drmačić iz „Selj. bune“. Stari je Šenoa imao uvijek takovih lica, koje u radu pokreće mržnja. To nijesu zločinački intriganti, kako je g. Freudenreich Dr. shvatio Gjurka, nego pesimiste, očajna, slomljena srca, koje još jedino mrzi; mračna ta duša, kastelan Gjurko, zabada svakuda svojim ostrim jezikom, ali vidi daleko svojim pronicavim okom. Ima u njemu mrva cinizma; ali se u važnim časovima otkriva plemenito srce, što ga je sam ugušio radi osvete. Ovako nam je i to lice jasno. Jedino bi njegova vjernost Otmičkim gospodarima trebala da se na kraju očituje plačnim riječima, dok im sam gleda propast. Ostala su lica jasna; staromu je Vladislavu trebala jedna markantnija. Prigovorilo se s pravom, da Šenoa u sporednim licima (kao i Miletić u „Boleslavu“) očito imituje Shakespearea. Pa i odviše ima tih jetkih šala, dok bi bilo zgodnije, da se još kojim prizorom objasne duševni procesi glavnih lica. Dvije su jako dobre strane u drami: historijski stil i — realističan dijalog. Stil je pravo drevan, kano da su to kopirane izreke starog hrvatskog evandjelja. Ibsen je tako podao starinski kolorit jeziku u drami: „Car i Galilejac“; Šenoa u tom ne zaostaje za njim. A — realističan dijalog u hrv. historijskoj drami? Sve su gotovo naše hist. drame pune fraza o slavi i domovini ili (Marković) teških refleksija na užtrb realnosti. Šenoina se drama u tom može smatrati znatnim pokusom. A teško je bilo spojiti srednji vijek i sadašnje ljude! — — Naši su glumci mogli sve odglumiti bez recitacije, bez patosa. I u najstrastvenijim momentima zadržana je mirnoća i naravnost govora. Glumilo se na žalost jako slabo. Osim g. Dimitrijevića, koji je Polhajma shvatio kao kopiju svojih šekspirskih pijanica i g. Mandrovića (Vladislav) nijedan glumac nije ni pravo shvatio svoje uloge. Gdja. Strozzi načinila je od Dore (u kojoj ima i kaplja Teutine krvi) nekakvo sentimentalno djevojče, a g. Freudenreich od Gjurka gotovo dvorskog lugjaka. S toga su mu momenti očaja bili nenaravni. O g. Raškoviću ne govorimo, jer nije vrijedno da govorimo Dora je svakako jedna od takvih karaktera, koji svojom psihološkom zanimljivošću mogu zanijeti i modernoga pisca, pa dokazuje pored svih svojih tehničkih pogrešaka, da ćemo u literarnoj povjesti moći razlikovati Šenou oca i Šenou sina.

Dne 2. o. mj. sastala su se na našoj pozornici dva velika komediografa: Goldoni i Molière. I jedan i drugi pozajmljivao iz Plauta, — i jedan i drugi djeluje najviše karakternom stranom svojih komedija. „Depit amoureux“ Molièrov sitna je stvarca, koja svoj uspjeh zahvaljuje živim figurama sluge i sobarice; inače se dosta čuti, da je okrnjena. Više nas je zanimala Goldonijeva „Locandiera“. Krčmarica Mirandolina, poštena i marna djevojka osvaja svoje gostove ljepotom svojom; siromašni markez (g. Dr. Freudenreich) i grof (g. Rašković) ulagaju joj se: — prvi svojom protekcijom, drugi novcem. Jedini barun Ripafratta (g. Borštnik) regbi da ne će da čuje za njezine čare. Ali se i taj mržižena uhvati na lijepak; a Mirandolina, postigavši, što je htjela, zaruči se sa svojim konobarom. Jasni karakteri i komične situacije odaju u Goldoniju velikoga majstora, kojega do sada na našoj pozornici na žalost nijesmo poznavali. Igralo se u svakom pogledu izvrsno: gdja, Šram, pa gg. Freudenreich i Borštnik natjecali se u realističnoj igri.

Rekla je kazališna uprava: „Djelo se odlikuje uz svoju dramatsku snagu osobitim koloritom savremenoga društva“. Pošli smo da vidimo. Kazalište slabo posjećeno. Zastor se diže; inscenacija: kraljevska dvorana u rokokou (dogadja se u Zagrebu; pa i to je predsoblje plesaone). Uloge u najboljim rukama. Glumci se naprežu, da što istešu od onih konvencionalnih fraza (5. pr. I. čina sami komplimenti!) Contessa Nerini u komadu kao izgubljena ovca. Cvijetičku glumi gdjica. Mihičić, ali nemože da protumači taj „znameniti“ značaj. Jedini Ljubojevići su dobro ocrtani. Mirković — karikatura. Cvijetička ljubi doktora (g. Fijan), ali će mu biti nesnosljiva neprijateljica, jer on ljubi Vandu (gdja. Strozzi). Vanda pak odbija doktora, jer je žena itd. Zastor pada. Slabo pljeskanje. U drugom činu Cvijetička je već prosta — vještica. Vidi bolest Milanovu i opominje ga, pa ipak ga malo zatim muči i mami novaca od njega. Mirković opet dosadjuje. Zasljepljeni Milan (g. Borštnik) umire baš u horu. Vandi javе smrt muževlju; „ona klekne do grofa i nasloni glavu na njegova koljena“. Zastor pada. Prvi red loža plješće. Kurtoazija! Ljubica i Mirković (šest mjeseci iza grofove smrti) zaručeni. Cvijetička dolazi po novce. Gdje je spisateljica našla model za nju? Zar u „savremenom društvu?“ Ta „gospodja“ (opet nešto tajinstveno) ubila je svojim postupkom Milana, — pa ipak ima obraza doći u njegovu kuću. Problem „ljubavi i sjaja“ postavljena je samo u naslovu. Doktor uzme Vandu, a ona ode iz grofove kuće. Ona dakle voli od sjaja ljubav; sad, kad joj je već umro muž, kad je prosi gadnj i zaduženi barun i kad je mužu ostala vjerna do smrti. Bit će da je uopće jedina tendencija ove „drame“ ta, da je „Matica“ tiska i da se glumi. A ovo je oboje (kao i ispisana pohvala „kaz. ureda“) prazni

komplimentat, kakvih je u „Ljubavi i sjaju“ spisateljica na pretek nazivala. U tom (da završimo riječima jednoga „kritičara“) ona je umjetnica.

Iza ovih lutaka, htjeli smo da na pozornici vidimo žive ljude. Željno smo iščekivali, da opet čujemo velikoga veristu drame, koji nam je od lanjske sezone u tako živoj aspomeni. Bilo je isprva oglašeno, da će „summo artista“ glumiti „Leara“, „Keana“ i „Hamleta“. Čuli smo ga u četiri drame. Uz „Leara“ i „Keana“ — „Anime solitarie“ i „I disonesti“. Možda nije slučajnan ovaj izbor. Nije li Zacconi htio da svoju vještinu pokaže u četiri komada, od kojih svaki nosi biljeg jedne periode u povjesti drame? Shakespeare, Dumas, Hauptmann i Rovetta! Od dubokog engleskog psihologa do talijanskog verizma silan je razmak. A ipak — Zacconi prekoračuju sve to i stvara svagdje jednako dotjerane, jednako istinite tipove. Kazao je Zacconi, da nije teško ovako naravski glumiti; jedino valja oštro promatrati ljude. Eh — al baš u tom je etika i estetika glumljenja, da prikažeš čovjeka u njegovoj pravoj boli i pravom veselju. Moderna se drama ne da ni pomisliti bez realizma na pozornici. Kakvu vrijednost ima Oswald, ako se ne glumi sa svim strašnim detaljima njegove muke? Kakav moralni uspjeh od tendencioznih gluma, ako se na pozornici kreću lutke mjesto ljudi?

Ni „Lear“ se ne da pomisliti bez realistične igre. U drugoj klasičnoj drami (n. pr. franceskoj) možda ne bi uspio Zacconi; jedino veliki realista prošlosti mogao mu je stvoriti ovakovu ulogu. Osim toga — on glumi u prozi, a ne recitira stihove. . . „Kralj Lear“ je sasma psihološka drama. Nema zapleta, ni dramatskih situacija; sama je fabula (osobito u pozorišnoj obradbi) prazna; sva druga lica samo su stafaža. Lear koncentrira u sebi sve. Kako je duboka studija taj veliki ludjak! Hirovit i slavičan odbija svoju najmladju kćer, jer mu ne zna lažno laskati, kao dvije starije. Njimā razdijeli kraljevstvo, a nju otjera. No brzo okaje svoj grijeh; obje kćeri hoće da same gospodare, a on da bude igračka u njihovim rukama. Lear bježi u šumu. Tu za olujne noći hoće da nesretni starac sudi kćerima u spili, kamo ga je doveo vjerni njegov dvorski ludjak. U svoj mahnitosti baca se na kup slame: to je (misli) njegova kćer, pa će da joj istrigne srce iz grudiju. Onesviještena odvedu ga napokon u tabor najmladje kćeri Kordelije. Zavidna ruka sestrinska ubije i tu zadnju potporu starčevu; Leara smrvi ova zadnja nesreća. . . Zacconi nam je svojoj igrom rastumačio Leara do kraja; bilo je prizora, koji su upravo potresali dušu (prizor u spili i smrt Learova. Što je (kako je naravno) gdje gdje izgubila realnost, nadoknadilo je njegovo samostalno shvaćanje.

Ipak — čini nam se, da Zacconiu ne prija historijsko odijelo; njegova maska u „Learu“ dira, ali u „svom elementu“ on je bez maske, u običnom svom kaputu, rukama u džepu, kako smo ga drugi dan vi-

djeli u „Keanu“. Za „Leara“ nije zaista našao u životu modela; za „Keana“ bilo mu ga lako naći u velikoj republici književničkoj. Jer Kean je pored sve romantičnosti ostale radnje (osobito u Zaccionijevoj interpretaciji) — realan karakter. U njem je Dumas stariji zahvatio značajne crte umjetničke duše, svoje duše. „Strast i genij“ drugi je naslov tog drami. Strastveni i lakoumni Kean, koji zadivljuje svijet svojom umjetnošću, koji pije čitave noći u društvu s glumcima zadnje vrste, u krčmi se boksa s pijanim drznicima, a ljubaka s groficama, pa najposlije usrećuje plemenitu Anu Damby, živo je ogledalo one bure, koja u nezadovoljnoj duši umjetničkoj bijesni i ruši konvencionalne ograde. Zaccioni ga je prikazao savršeno. Ta crta nezadovoljstva, koju guši ovakav neuredni život, vidjela se u svakom prizuru. Ima u „Keanu“ prizor od velikoga efekta (kraj 3. čina), u kom se Kean razbjesni, jer nepošteni lord Melwil ne će da se bije s njim „komedijašem“. Tu se najbolje ukazao „verizam“ glumljena. Zaccioni ne izrazuje srdžbu vikom i bučnim gestima, nego jetkim, ostrim sarkazmom. A oči mu gore, riječ se davi u grlu . . . U 4. činu umetnuo je Dumas prizor iz „Romea i Julije“. Zaccioni pak glumio je iz „Hamleta“ prizor: „Essere o non essere“. Hamlet je njegov bolesnik, nervozni patnik; glumio ga jednako strašnim verizmom kao i Oswalda. Kako užasno, rekli bismo siktajući, zvuče tihe njegove riječi: „Va in convento farti monaca!“ (Idi u samostan!) Zaccioni ne će da prikazuje filozofa nego čovjeka.

U ova dva komada može da se istakne jedino Zaccioni; društvo njegovo tek sporedno. Svi pak mogli su se istaći u trećoj drami: „Osamljeni ljudi“ (Anime solitarie, Einsame Menschen) od Gerhardta Hauptmanna. Ovo je moderna drama. Očajni, teški je to krič pjesničke duše, koja hoće razumijevanja, hoće neki viši pogled i cilj u životu. U jednostavnom krugu svoje obitelji živi „osamljena duša“ dr. Vockerat. On nije zadovoljan: niski su mu ovi ljudi, koji u stjecanju svagdašnjega hljeba i u miruom građanskom životu vide svrhu života. Ne razumiju ga, ne slušaju njegovih filozofskih rasprava . . . Ana Mahr, ruska „studentka“, dodje slučajno u njihovu kuću; ona je takodjer „osamljena duša“. I nju muči isto, što i doktora; njih se dvoje razumiju, slažu; Vockerat se pače riješi svoje običajne zlovolje i nervoze, pa veselo traje dane u duševnom saobraćaju s tom djevojkom. No obitelj se diže protiv toga: ljudski obziri, koji ne će ni te čiste sne, dižu se u prilici majke Vockeratove protiv toga! Pa i njegova žena zna, da bi ga izgubila. Ana mora iz kuće. Ali se tomu usprotivi doktor: ona je njegov život, njegova jedina potpora. Ipak — Ana mora da ode. Ali i Vockeratu je kraj; kad je ta „osamljena duša“ izgubila jedinoga prijatelja u svijetu, baca se uz zvižduk vlaka na kojem je Ana, u jezero . . . Savršeni realizam u stafazi, velike ideje u glavnim licima čine ovu

dremu jednom od najznamenitijih pojava moderne drame. Glumilo se savršeno. Zacconi je Vockerata, osobito u nježnim obiteljskim prizorima divno interpretirao. S njime se takmila E. Varini. Opaža se, da Zacconi, dok je u afektu, hoće da djeluje bljeskom svojih očiju i glasom svojim; gdjica Varini pak tek u prizorima boli i strasti igra potpuno realistički. Ostali glumci igrali su, da ne možeš bolje poželiti; bilo je u njihovim kreacijama pravih tipova. Veoma bi nas zadužila kaz. uprava, kad bi u hrvatskom mogli vidjeti „Osamljene ljude“.

U svom razgovoru s dopisnikom „Agr. Tagblatta“ spomenuo je Zacconi, da je znameniti talijanski dramatičar Rovetta neke uloge baš za nj pisao. Možda idu amo i „I disonesti“ (Nepoštenjaci). Par drsko nabačenih prizora bračne nevjere sa svim efektnim detaljima i užasnim svršetkom bez osobite dramske tehnike i karakterizacije — to je Rovettina drama. To je talijanski „verizam“ u drami; ne znamo, kakvu svrhu ima ovakav skrajni realizam — bez ideje, bez više tendencije. Za Zacconia ima: on i E. Varini razvili su tu zadnju večer svu svoju snagu, natječući se u naturalističnom interpretiranju Rovettinih dramskih situacija. Nesretni otac, koji uvidi ženinu nevjeru, pa mora da s toga pronevjeri novac, i slabije karakterisana mati dali su im prilike, da se istaknu. Mora da i E. Varini ima u naravi svoje modele, kao i Zacconi; čudili smo se samo, otkud im ovakvi strašni detalji u intimnim scenama. Svakako — zadiviše nas. No neka i iza bučnih izljeva udivljenja i ovacija ostane u publike razumijevanja ovakove umjetnosti; a u glumaca neka naravna škola Zacconijeva izbriše smiješne tragove preživjeloga patosa.

Jer baš ovaj je patos kriv, što n. pr. komadi iz seljačkoga života izlaze prilično nenaravni našim glumcima. To se opazilo i u „Buri“, drami „ruskoga Shakespeara“ Ostrovskoga. „Prostonarodno!“ moglo bi se reći o ovoj drami iz „mračnoga carstva“, koje Ostrovski crta gotovo u svim svojim dramama. On je taj život dobro pročio i uhvatio neke karaktere, da ih na pozornici ožigoše. Zapleta gotovo ni nema, tendencija očita i lako razumljiva, trgovački karakteri pravo realistični, psihologija jednostavna. Gdje se pisac odaljio od jednostavnog svog milieua, postaje nejasan. Možda imade u Rusiji onako savršenih idijota, kako je Tihon Kabanov, no njegova je žena svakako psihološki slabo karakterisana. Razmišljanje njeno u drugom činu, gdje se odlučuje na nevjeru, odviše je šablonsko. Cijeli je duševni preokret u nje prenagao, makar ga je pisac htio motivirati na sama njena usta u početku drame. Mati njezina muža Tihona (g. Dimitrijević), stroga žena, odrasla u starim nazorima, hoće da je učini svojom ropkinjom, pa je u svakoj prilici napastuje. Glupi Tihon nit je brani, nit svojom ljubavlju zanosi; kad on ode, podaje se Kabanova ljubavi prema mladom

Borisu (g. Anić). Ali je s toga strašno stane peći savjest; grom je plaši i — napokon natjera, te ona sve prizna. Tihona uništi njena ispovijest, pa se poda piću; ona sama plače i plače, dok se napokon ne baci u rijeku. Duboki studij opaža se osobito u karakterima, u kojima je Ostrovski personificirao zle strane „mračnoga carstva“ i krivi moral sadašnjosti. „Gospodska“ lica ne uspijevaju mu tako. Nedostatke tehnike naknadjuje plemenita tendencija protiv takvog ropstva u obitelji, radi kojega propada Kabanova. Starac urar — samouk (g. Dragutin Freudenreich) izriče mnoge zdrave i shvatljive misli o popravku ovih zala. Glumilo se prilično. Tihon (osobito u zadnjem činu) i urar bijahu izvrsne figure; gdja. Strozzi pod kraj zašla je u deklamaciju, a gdja Sa-jević misli, da neprestana vika karakteriše despotsku staricu.

Dne 18. rujna vidjeli smo dvije francuske stvari: „L'autographe“ od Meilhaca i „Le loi d'homme“ od P. Hervieua. Nedavno umrli „besmrtnik“ Meilhac zabavljat će nas još dugo svojim uspjelim „stvarcama“, medju koje ide i „Autograf“. O književnoj vrijednosti dakako valja šutiti . . . „Muški zakoni“ P. Hervieua, jednoga od prvih pisaca moderne Francuske, spadaju u novu vrstu drame: „pièces de tableaux“, koju ćemo moći još bolje upoznati iz obećanih Donnayevih „Ljubovnika“. One su niz dramatičnih razgovora bez ishitrenih situacija; konverzacija u njima često naknadjuje nedostatnu radnju. A sva se ta dijalektika upotrebljava za temu. Hervieu vojuje protiv jednostranosti zakona. Laura de Raguais doznaje za nevjeru svoga muža, ali mu mora prijetiti šandalom, da se uzmogne rastaviti od njega. Zakoni, koji su samo za muškarce, ne daju joj toga prava. Drugi je čin nekoliko godina kasnije. Izabela, kći de Raguaisova, ljubi baš Andréa, sina gospodje Orcien, milosnice de Raguaisove. Kad Laura dozna za to, otkrije svojoj kćeri svu istinu. Ali ova ipak ne može da ostavi ljubljenoga Andréa. Nesretna mati, koja je tim sredstvom pokušala osujetiti ovu ružnu svezu (jer po „muškim zakonima“ mati nema prava, da odlučuje o udaji kćerinoj), uteče se skrajnjemu: otkrije sve mužu gdje. d'Orcien. Ali ovaj poštenjak zna, da bi djecu svoju uništiti, kad bi se radi toga grijeha raspitali i odluči, da i nadalje živi sa svojom ženom; a i Laura će se tako pomiriti s mužem. Sreća djece nagrada je njihovoj žrtvi. Kako se vidi, ovo je škola Dumasa sina. Samo što ovdje nije junakinja pala žena, nego poštena Laura. Savršena konverzacija i virtuoзна tehnika glavna je vrlina ove drame. Od problema, koji je u naslovu, zašao je Hervieu u drugu temu, ali ju je dostojno riješio. Samo nam se čini, da će u budućem životu ovih dvaju roditeljskih parova biti dosta konvencionalizma, što ga Hervieu sam proklinje u starijoj svojoj drami: „Kliješte“. — Glumilo se dobro, u nekim prizorima veoma lijepo.

To su eto noviteti dramatskoga mjeseca. Valja spomenuti još reprizu Primorčeve komedije: „Tri braka“ i debut gdjice. Careve u „Lovdskoj siroti“. O Ibsenovu ciklusu bit će još govora na ovom mjestu. Svakako moralni uspjesi odgovaraju nadama, a za materijalne — treba „Put oko zemlje“ i nove dekoracije . . .

H—v.

Biografije.

Michelangiolo Buonarroti.

U prvoj polovici XVI. vijeka nije u Italiji bila poznata velika množina grčkih umjetničkih oblika; o arhitektonici klasicizma bile su sasna krive teorije: harmonije antikne umjetnosti nije nitko shvaćao. U to je doba takodjer književnost talijanska proživjela epohu imitacije; bilo je tu Petrarkista, imitatora Danteove poezije, pseudoklasicista i stotina neznatnih stihotvoraca, što su se kupili oko množine velikih i malih tirana apeninskog poluotoka, puzali pred njima ili im se grozili (n. pr. da će ispjevati pjesmu o paklu, pa i njih uvrstiti u pakao). Sva je ta množina živo obilježje vijeka, u kom je cvala raskoš, opjevale se strasti i ljudi se divili „finoj“ oti mačini. Pogotovo pri koncu tog znamenitog vijeka razmahala se i plitkost i podlost. Pa ipak je taj vijek rodio Ariosta i Tassa, Rafaela i Michelangiola, i mnoge druge velike umjetnike, koje još do danas nitko prestigao nije. Možda je baš taj krivi sjaj, pokvarenost i lakovjernost svjetine bila uzrokom, da su se jači duhovi vinuli visoko, visoko, i kroz trnje i kamenje, kroz muke i sumnje dostignuli veličajne ideale prave umjetnosti. Tirani, da proslave svoju vlast, grade u to doba po Italiji divne umjetničke spomenike; dok se ubija puk, zatire sloboda, dok se crkva snizuje do razvraćene svjetovne vlasti, dižu se ovi veliki geniji ideala i slobode. Javno ne smiju da izkažu svoje misli (Savonarolu, toga silnog govornika, branitelja slobode i reformatora klera, uz koga

pristaje i Buonarroti, spaljuju), zato ih zaodijevaju velom divne umjetnosti. Ariosto se pod formom romantičkoga epa silno ruga; Tasso crta pravo junačstvo, pravu ljubav i krjepost; Vida pjeva život Isusov; Rafael slika božanske Madone; isto tako Perugino i Tiziano; a Michelangiolo simbolizuje u Davidu novi život, koji treba da bude krjepak i neiskvaren. On je pjesnik i graditelj; slika Sikstinsku kapelu i gradi utvrde Fiorenzi.

Michelangiolo Buonarroti je za cijelo najveći i najsamostalniji genije ove dobe; usred nadutih deklamacija dižu se njegove pjesme, doduše ne uvijek glatke oblikom, ali jake i veličajne mislima njegovim. Uopće je on veličajan, ljubi gigantsko. Treba pogledati samo gorostasnog mu Mojsiju i Davida, a još više osnovu grobnice pape Julija II., koju je htio sagraditi u kvadratu s 40 kipova i relijefima od bronca.

Michelangiolo je bio genij. Sve je shvaćao lako i prestizavao mahom svoje učitelje. Tako je već u 15. godini ispravio neke crte na slici znamenitog slikara Domenika Girlandija. Papa Lav X. ponudi mu, da na slika slike za Sikstinsku kapelu; on, nevješt bojama, dugo se tome opirao; ali kad ga je papa (na nagovor zavidnika, koji su se nadali fijasku velikoga kipara) na to prisilio, stane učiti i raditi, i zadivi cijeli svijet. Ali je u njega bilo i malodušnosti. Nije vjerovao u svoje sile; odviše je silno ćutio, da „mora krpež u svijet slati“. Jedno je vrijeme pače za dugo odložio kist i dljeto, dok ga nije prijatelj Soderini nagovorio, da se zajedno s Leonardom da Vinci uhvati slikanja stijene vijećnice Medicejaca. Tištala ga je i nesloboda, koju je u ono doba svaki velikan dobro ćutio. Svaki ga je novi papa silio, da ga proslavi kojim novim i velikim djelom; zato nije mogao ni dovršiti grobnice pape Julija II., nego je isklesao samo tri kipa, medju njima znamenitoga Mojsiju. Na silu se prihvatio i Sikstinske kapele i gradnje kupule sv. Petra u svojoj 80. godini. Ipak — on je savladavao sve to jakim svojim duhom.

Plemenita, a ipak veličajna jednostavnost njegovih tvorevina očituje se najbolje u harmoničnim uresima. San Gallo radio je kroz godine i godine nacрте za bajne dekoracije kupule crkve sv. Petra, a Buonarroti ih je dogotovio za 14 dana, potrošivši 25 škuda.

U detalje nije proučavao ništa. „Tko podražava, ne napreduje“, njegova je riječ. Umjetničke tradicije nijesu ga vezale; u svem zadržao je samostalnu koncepciju, ne povadjajući se ni za kim. On je osnovao svoju umjetnost. Na svim mu djelima vidimo bujnu snagu i život; mišice i strukturu udova, koja je tako živa na njegovim kipovima, proučavao je u naravi. Ali je opet rekao: „Ne slikam rukama, nego umom“. Njemu je dakle forma umjetnička izraz misli; on ne kopira život, nego ga potencira. A to je baš po Taineu prava svrha umjetnosti. Radnje su mu izraz viših ideja; stil mu je grandiozan, izradba precizna. Kao što je sitne modele iz voska preinačivao u mramor na velike razmjere, tako je i individualni život digao do općenitosti i do veličine.

* * *

Rodio se Michelangiolo 6. ožujka 1475. kod Cosentina; 1529. branio je Firencu od princa Oranjskoga i umro 18. veljače 1564. u starosti od 85 godina, gledajući blažen sa prozora svoje kuće gradnju kupule sv. Petra.

Italija je uvijek bila mučenica, gažena od tudjinaca radi nesloge djece svoje, radi podlosti i izdaje. Ali je imala i velikih muževa, velikih patriota, koji su je ne samo na umjetničkom polju prodičili, nego su je u važnom času znali mačem braniti. Među ove ide i Michelangiolo. Taj divni umjetnik napušta u ozbiljno doba kist i dljeto i daje se na utvrđivanje rodnoga grada. Kad je vidio, da mu vlastiti sugradjani rade o glavi, pobjegne iz grada; ali ga nova pogibao dozva natrag, da, prezrijevši strah, opet radi u korist domovine. Za života je dosta trpio. Zavidnici mu kršili vlastitu slavu, neprijatelji slavu domovine njegove, kojoj u 60. svojoj godini pjeva divne pjesme. Ali je njegov genij i volja njegova bila jača od tih zapreka. A zanos njegove umjetničke duše kazivao mu je, da „ars victrix“ nije imitacija života, nego izraz ideje i znak one sile, što vlada svijetom. Zato mu je mjesto među prvim genijima čovječanstva.

B. V.

umna i moralna jakost. A je li se „mlada Hrvatska“ dostojno brine za ovu najvažniju polugu socijalnoga aparata? Je li ona čita, je li se upoznaje s kulturom i napretkom svijeta? Pogledajmo statistiku.

Kako iz izvješća „Matice Hrvatske“ za god. 1896. razabiremo (novijih podataka nemamo), bilo je te godine od mladeži 708 članova, i to 420 gimnazijalaca, 87 realaca, 144 učit. pripravnika, 8 nautičara, 21 klerik i 18 djaka osječke trgov. škole. Po tom su pripravnici (s 3 zavoda) odmah iz gimnazijalaca. Između svih 708 članova ima žena — 6! Bez komentara . . .

Zavirismo dalje u „Matičin“ izvještaj, da vidimo, koliko ima članova na pojedinim gimnazijama. U Zagrebu 114, Spljetu 106, Osijeku 98, Zadru 57 (učiteljište u Arbanasima 45), Petrinji 44 (učiteljište 39). Požega ima 31, Sarajevo 31, Vinkovci 29, Rijeka 28, Karlovac 27, Kopar 22, Varaždin 5 (!), Travnik 2, Senj 15, Mostar 2, Kotor 16, Dubrovnik 16, Gospić 14, a Belovar — 1! Srpska gimnazija u Srijemskim karlovcima nema niti jednoga člana . . .

Još je slabije kod „Društva sv. Jeronima“. G. 1893. upisalo se 50 novih članova između djaka (18 u biskupskim sjemeništima, 10 u realkama, 1 učiteljska pripravnica i 21 gimnazijalac). Svi su ovi članovi gotovo sami djaci nižih razreda, što je također karakteristično. Lani pak nije ih se upisalo ni — 20!

Nije nam na žalost moguće, da ovako prikažemo, koliko djaka drži naše beletristične listove; ali već iz ovog pregleda jasno vidimo, da je mar za knjigu (pored silno jeftinih ovih kolekcija) u naše mladeži veoma malen.

Još je gore u stvarima, gdje se radi samo o podupiranju kulturnih tečevina. Eto primjera. Mnogo se piše i više o slozi i jedinstvu Hrvata i Slovenaca; a kako je u istinu? „Matica Slovenska“ nema u Zagrebu ni jednoga člana na srednjoškolskim zavodima, nego 5 klerika, knjižnicu gimnazijsku i zbor duhovne mladeži i dvije čitaonice: konviktorsku i grčko-kat. sjemeništa. Od ostalih u Karlovcu dva djaka — Slovenca. (Nego čudno nam je da ni među samom slovenskom omladinom nije mnogo bolje. Ona ima tek nešto preko 20 djaka članova; Trst zastupan s 15, Ljubljana s 5, a u Celovcu — 1. A Celje, Maribor?)

O znanstvenim i poučnim kolekcijama (u koliko ih ima) ne ćemo ni da govorimo. Škola je dakle u nas gotovo jedini faktor djačke prosvjete. A nikako nije moguće, da ona izpuni mjesto privatnog čitanja i učenja, koje je, kako smo vidjeli, u većine mladeži gotovo nikakvo. Ima i u nas koje društvo na srednjoškolskim zavodima, ali i ta samo živare. Ovakovih pothvata, kako je izdanje „Pouke“ u nas malo ima. Izlazilo je par djačkih litografisanih listova, ali ti su prestali, dijelom radi zabrane školske oblasti, dijelom radi nehaja. Ne znamo, da li ima gdje sastanaka u književne svrhe, koje dopušta zakon školski. Većinom sve zaspe, ako se gdjegod i snovalo.

Nema pravoga mara, pravoga shvatanja sadašnjega stanja čovječanstva. Na pragu smo novome vijeku, usred meteža društvenih i vjerskih pokreta. Uporedo s orijaškim napretkom znanosti čuti se potreba socijalnih i književnih reforma. Treba da mladež hrvatska nastoji upoznati ovo veliko vrijeme ideja privatnom lektinom, treba da si međusobnim izmijenjivanjem misli stvori zdrav sud, da izoštri duh. Indiferentizam, sitni motivi i antagonizam pojedinaca treba da uzmakne pred važnim časima budućnosti. Znatna zadaća čeka mladu Hrvatsku: da iz gomile ideja, što ih radja moderni vijek, za svoj narod izabere najljepše, najbolje i najkorisnije. Jer u tom je, kako veli Emerson, prava prosvjeta.

